

MARIA PERZYŃSKA-HOLASOWA (Poznań)

PRZEGLĄD POLSKICH PRAC DOTYCZĄCYCH SŁOWIAŃSZCZYZNY
STAROŻYTNEJ I WCZESNOŚREDNIOWIECZNEJ NA PODSTAWIE
PUBLIKACJI Z 1974 ROKU

DZIEJE BADAŃ, BIBLIOGRAFIE, INFORMATORY

Ostatnia — szósta część obszernej publikacji poświęconej dziejom archeologii na terenie Śląska, opracowanej przez J. Kramarkę¹ obejmuje lata 1947 i 1948. Był to okres wyteżonych prac związanych z organizowaniem wielodziałowego muzeum na terenie Wrocławia oraz przygotowaniem do podjęcia pierwszych prac wykopaliskowych na terenie Opola, rozpoczętych w 1948 r. (1974).

W 1974 r. ukazał się tomik szkiców z historii archeologii w opracowaniu A. Abramowicza. Autor, na tle korespondencji prowadzonych przez archeologów polskich z naukowcami innych krajów, ukazuje międzynarodowe związki oraz aktualne problemy ówczesnej archeologii polskiej (1974).

Historię polskich badań archeologicznych w dziedzinie archeologii krajów naddunajsko-bałkańskich naszkicowali A. Dymaczewski i Z. Kurnatowska (1974). Początki tych badań sięgają XIX w. Szczególnie dogodne warunki dla ich kontynuacji i rozwoju zaistniały po drugiej wojnie światowej. W ostatnich latach obserwuje się stały wzrost zainteresowań problematyką archeologii słowiańskiej oraz intensyfikację badań prowadzonych pod kierunkiem profesora W. Hensla, koncentrujących się na węzłowych problemach tejże archeologii. Autorzy kreślą również perspektywy dalszego rozwoju badań nad Słowiańszczyzną południową.

Historię badań archeologicznych na terenie województwa koszalińskiego w latach 1945 - 1973 oraz przegląd bogatego dorobku w zakresie badań wykopaliskowych i popularyzacji wiedzy działającej na tym terenie placówki muzealnej, w dwóch artykułach przedstawił F. J. Lachowicz (1974 i 1974a). Pierwsze z tych opracowań uzupełnia wykaz stanowisk archeologicznych badanych na obszarze woj. koszalińskiego.

Podsumowanie wyników badań archeologicznych w latach 1966 - 1970, prowadzonych na terenie Opolszczyzny, ujęte w porządku chronologicznym przedstawili L. Szadkowska i D. Woźniak (1974).

A. i L. J. Łukowie (1974) opracowali bibliografię polskiej archeologii

¹ Część I, zob: Sil. Ant. 11, str. 225-243.; część II, Sil. Ant. 12, 1970, s. 197-225; część III, Sil. Ant. 13, 1971, s. 223-254; część IV, Sil. Ant. 1972, s. 207-285; część V, Sil. Ant. 14, Sil. Ant. 15, s. 265-276.

pradziejowej i wczesnośredniowiecznej dla terenów Pomorza Wschodniego za lata 1967 - 1969.

Wykaz prac naukowych profesora Jana Żaka przedstawiła J. Effertowa (1974). Z. Woźniak (1974c) łącznie z nekrologiem zamieścił bibliografię prac dr. J. Marciniaka obejmującą pozycje naukowe od 1930 do 1972 r. Opracowano ponadto wykaz ostatnich wydawnictw Instytutu Historii Kultury Materialnej (1974). Ukazała się także kolejna bibliografia Pomorza Gdańskiego za rok 1971 opracowana przez P. Grotta, J. Kucharskiego i A. Świdorską (1974) i bibliografia historii Pomorza Wschodniego i Zachodniego oraz krajów regionu Bałtyku za 1972 r. w opracowaniu H. Baranowskiego (1974).

Wydany w 1974 r. siódmy tom Informatora Archeologicznego zawiera wyniki badań wykopaliskowych prowadzonych w 1973 r. na 320 stanowiskach archeologicznych w Polsce i 9 stanowiskach zagranicznych. W edycji tego tomu po raz pierwszy jako samodzielni partnerzy, uczestniczą Generalny Konserwator Zabytków oraz Pracownia Konserwacji Zabytków. Tom zawiera również uzupełnienia za lata 1971 i 1972.

Kolejny — XVI zeszyt Śląskich Sprawozdań Archeologicznych (1974) obejmuje łącznie 20 komunikatów przedstawiających wstępne wyniki badań wykopaliskowych i powierzchniowych prowadzonych w 1973 r. na terenie województwa wrocławskiego.

Ponadto recenzje z prac naukowych, nekrologi, dyskusje i polemiki, sprawozdania ze zjazdów naukowych, kongresów, konferencji krajowych i zagranicznych, sprawozdania z posiedzeń roboczych Instytutu oraz zespołów działających w ramach Instytutu, a także prac komisji naukowych uwzględnione zostały w bibliografii.

PRACE O CHARAKTERZE OGÓLNYM

Problematyce etnogenezy Słowian poświęcony jest artykuł W. Hensla (1974a). Autor ukazując całą złożoność problematyki badań etnogenetycznych podkreśla konieczność stworzenia dla tych badań oddzielnej dyscypliny zwanej etnogenezą, wykorzystującej w swym postępowaniu badawczym metody i źródła takich nauk, jak: językoznawstwo, historia, archeologia, antropologia, etnografia, historia religii, socjologia, historia państwa i prawa. W następnym artykule (1974) podaje autor definicję pojęcia etnogeneza oraz szerzej określa jej miejsce w systemie innych nauk.

W. Antoniewicz przedstawił szkicowo udział archeologii w badaniach nad pochodzeniem Bałtosłowian i ich kultury. Okres wspólnoty bałtosłowiańskiej trwał do końca wczesnej epoki brązu, a archeologicznym jej odpowiednikiem była neolityczna kultura środkowodnieprzańska (1974).

W opracowanej przez A. Żakiego *Archeologii Małopolski wczesnośredniowiecznej* (1974) znajdujemy rekonstrukcję dziejów tej ziemi w okresie od V do połowy XIII w., opartą na analizie całego dostępnego na obecnym etapie badań materiału archeologicznego. Przedstawiono tu m. in. próbę

nowego spojrzenia na szereg zagadnień z zakresu chronologii, terminologii czy funkcji niektórych zjawisk. W ogólnej ocenie rozwoju tych ziem w badanym okresie stwierdzono, że uchwytny w źródłach archeologicznych proces rozwoju gospodarczego i kulturowego, mimo różnicowań lokalnych, nie wykazywał odchyżeń w stosunku do analogicznych procesów przebiegających na pozostałych ziemiach polskich i krajach ościennych, czesko-morawskich, słowackich i ruskich.

Skomplikowane procesy przeobrażeń gospodarczych, społecznych, politycznych i kulturowych dokonujące się na ziemiach polskich w okresie od połowy XIII w. p. n. e. aż do poł. XIII w. n. e., przedstawił W. Hensel (1974g). Autor podkreśla, że model tych przemian zbliżony był do modelu stwierdzonego na innych ziemiach Europy barbarzyńskiej.

Skrótowe podsumowanie osiągnięć archeologii polskiej na wszystkich odcinkach jej działalności w minionym XXX-leciu, która to rocznica zbiega się z XX-leciem istnienia Instytutu Historii Kultury Materialnej, w dwóch artykułach przedstawił W. Hensel (1974c i 1974e).

Na temat stanu i perspektyw rozwojowych historii archeologii średniowiecza i prahistorii oraz historii kultury materialnej wypowiedzieli się H. Samsonowicz, W. Hensel i K. Michałowski (1974).

Poglądy D. L. Clarke'a dotyczące teoretycznych podstaw archeologii, zawarte w pracy *Analytical Archaeology* oraz próbę ich analizy przedstawili S. Tabaczyński i E. Pleszczyńska (1974). Autorzy podkreślają, że mimo szeregu błędów i niedociągnięć, które kryje w sobie ta praca, stanowi ona najbardziej pełny z istniejących w literaturze przedmiotu, krytyczny przekaz dotychczasowych doświadczeń badawczych archeologii i najbardziej nowatorską pozycję teoretyczną.

O zasadach prowadzenia regionalnych badań osadniczych na marginesie oceny książki J. Pyrgały pt. *Mikroregion osadniczy między Wisłą a dolną Wkrą*, pisze S. Kurnatowski (1974).

A. Niewęglowski omawia perspektywy zastosowania metody mikrogeograficznej w badaniach nad okresem lateńskim i rzymskim na terenie ziem polskich. Autor przedstawia osady i ementarzyska jako źródła do badań mikroregionów osadniczych (1974).

Artykuł K. Kowalskiego (1974) poświęcony jest badaniom powierzchniowym w archeologii. Autor charakteryzuje istotę i cel tych badań, dotychczasowy kierunek ich rozwoju oraz przedstawia listę zagadnień, przy rozwiązywaniu których badania powierzchniowe mogą dostarczyć istotnych informacji. Wysuwa również postulaty na temat organizacji tychże badań. O możliwościach poznawczych badań powierzchniowych pisze R. Mazurowski (1974), podkreślając konieczność opracowania ich metodyki. Z zagadnieniem badań powierzchniowych związany jest również artykuł S. Woydy (1974), w którym autor dzieli się doświadczeniami w zakresie metody prowadzenia tych badań na terenie Mazowsza.

Próbkę odtworzenia naturalnej topografii śródmieścia Krakowa na pod-

stawie odwiertów i wykopów archeologicznych oraz wierceń geologicznych podjęła J. Kmietowicz-Drathowa (1974).

Zagadnienie systematycznej inwentaryzacji stanowisk archeologicznych omawia F. Białęcka (1974) przedstawiając aktualny stan w tym zakresie na terenie Francji. Autorka przedstawia projekt i teoretyczne założenia karty inwentaryzacyjnej dla wspomnianych stanowisk, opracowanej dla poszczególnych kantonów, która mimo pewnych niedociągnięć w układzie, w zasadzie ujmuje całość zagadnień związanych z danym stanowiskiem. W następnym artykule postuluje autorka konieczność opracowania centralnego rejestru stanowisk archeologicznych dla obszaru Polski, sporządzonego według jednolitych zasad, na znormalizowanych kartach i prezentuje opracowany przez siebie projekt takiej karty stanowiska (1974a). Ta sama autorka (1974c) opracowała *Tezaurus* dla potrzeb archiwum naukowego IHKM PAN, będący jednym z elementów systemu kart perforowanych, zastosowanego dla rejestru stanowisk archeologicznych. *Tezaurus* jest jednocześnie systemem klasyfikacyjnym, mającym na celu stworzenie określonych ram dla gromadzenia i operatywnego wyszukiwania informacji o wszelkich pozostałościach działalności ludzkiej oraz o metodach ich odkrywania i interpretacji. Może on ponadto służyć za podstawę wszelkiego rodzaju katalogów zabytków oraz kartotek archeologicznych. Kolejny artykuł F. Białęckiej (1974b) przedstawia zagadnienie organizacji dokumentacji polowej i archiwalnej oraz próby stosowania metod informatycznych do analizy źródeł archeologicznych i porządkowania zbiorów dokumentacyjnych, stosowane przez naukowców czeskich.

Wydana przez UAM w Poznaniu zbiorowa praca pt. *Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych*, zawiera zbiór referatów wygłoszonych na sesji naukowej w dniu 25 III 1972 r. W całości referaty ujęły przegląd dotychczasowych osiągnięć w metodyce badań szczątków kostnych, ocenę współpracy między antropologami i archeologami w zakresie badań grobów ciałopalnych, wytyczyły kierunki doskonalenia metod badawczych i przedstawiły perspektywy dalszej współpracy między tymi dyscyplinami (1974).

J. Gładkowska-Rzeczycka (1974) publikuje wyniki badań nad kształtowaniem się wzrostu ludności zamieszkującej tereny Pomorza, przeprowadzonych na podstawie analizy materiałów kostnych z grobów ciałopalnych okresu lateńskiego i rzymskiego. Potwierdziły one ogólnie znaną tendencję do zwiększania się wartości wymiarów wzrostu na przestrzeni wieków. Najmniejsze wartości średniej wzrostu otrzymano dla kultury wschodniopomorskiej na terenie południowej Kaszubszczyzny, natomiast znacznie wyższe dla Kaszubszczyzny północnej.

Z. Guldon (1974) przedstawił rozwój hutnictwa żelaza na terenie Kujaw i ziemi dobrzyńskiej w okresie średniowiecznym i początkach ery nowożytnej, na podstawie źródeł pisanych, danych toponomastycznych i wyników prowadzonych tu badań archeologicznych. Zasadniczy wpływ na rozwój hut-

nietwa na badanym terenie miało występowanie bogatych złóż rudy darniowej. Najstarsze kujawskie ośrodki hutnicze pochodzą z okresu późnolateńskiego i rzymskiego. W okresie wczesnośredniowiecznym działało tutaj co najmniej 9 takich ośrodków. Miejscowe hutnictwo upada w XVI w. przypuszczalnie na skutek konkurencji obcego żelaza o znacznie wyższej jakości, sprowadzonego z terenów Śląska i Szwecji.

Historię studiów nad bułatem — stalą damasceńską — oraz sposobem jego wytwarzania w obszernej publikacji przedstawił J. Piaskowski (1974c), wykorzystując całość opublikowanych dotychczas źródeł dotyczących tego zagadnienia. Autor m.in. opisuje jedną z metod wytwarzania ozdobnego wzoru na powierzchni głowni stalowych oraz próby wyrabiania tychże głowni w Europie.

Artykuł K. Bielenina (1974) zawiera obszerną relację ze zorganizowanej na terenie Nowej Słupi imprezy pod hasłem „Dymarki Świętokrzyskie”, dla której bezpośrednim impulsem stały się prowadzone tu przez zespół naukowy doświadczalne wytopy żelaza, połączone z pokazem różnych czynności przygotowawczych. Autor uważa, że imprezę tę należałoby w przyszłości rozszerzyć ukazując publiczności stanowiska pracy także innych rzemieślników.

Tematem opracowania J. Pyrgały (1974b) są przedmioty wykonane z odrostków rogu jeleniego, posiadające główkę z przewierconym skośnie otworem i poprzeczne nacięcie w 1/3 długości korpusu. Autor nie zgadza się z dotychczasową ich interpretacją jako instrumentów muzycznych (gwizdeków) twierdząc, iż są to narzędzia służące do wyplatania wyrobów. Jako takie, narzędzia te miały bardzo szerokie zastosowanie w rękodzielnictwie, w bardzo znacznym zakresie chronologicznym, obejmującym okres od I w. p.n.e do XII w. n.e.

K. Żurowski (1974) omawia zagadnienie zmiękczenia poroży i kości, stosowane przez starożytnych i wczesnośredniowiecznych wytwórców. Zauważalne na odpadkach surowców ślady strugania nożem stanowią, zdaniem autora, dowód umiejętności zmiękczenia tego surowca znany i stosowany prawdopodobnie już od paleolitu. Jako środki zmiękczące służyć mogły różnego rodzaju ówczesznie znane i dostępne kwaśne kisonki organiczne jak szczaw, kapusta, kwaśne mleko. Przed zmiękczeniem i obróbką już w starożytności stosowano jeszcze zabiegi gotowania i wybielania kości.

Drugą część analizy znalezisk monet rzymskich² zawiera opracowanie A. Matuszewskiego i J. Wielowiejskiego (1974). Autorzy przedstawiają wstępne wyniki analizy statystycznej dotyczącej obszarów Europy wschodniej, na których to obszarach wydzielają 4 strefy oddziaływań rzymskich: pontyjską, południową, północną i bałtycką. Przedmiotem rozważań wymienionej pracy są znaleziska monet w dwu pierwszych strefach.

Podstawy metody fluorescencyjnej oraz próba jej zastosowania dla po-

² Część I, por. A. Matuszewski, J. Wielowiejski, *Statystyczna metoda badania reprezentatywności znalezisk monet rzymskich (część I)*, Wiad. Num., 15, 1971, s. 129 - 144.

trzeb numizmatyki jest przedmiotem opracowania Z. Stós (1973). Izotopowa analiza fluorescencyjna jest metodą stosowaną od kilku lat w przemyśle dla określenia koncentracji danego pierwiastka w próbce. Ze względu m.in. na absolutną nieszkodliwość pomiarów dla próbki, może być ona przydatna do analizy składu chemicznego monet.

Dzieje regionu Mazowsza od paleolitu aż do momentu formowania się wczesnośredniowiecznych „prapolskich” organizacji plemiennie-państwowych między V a IX w. n.e. w sposób popularny przedstawia książka A. Gardawskiego (1974).

Dziejom powiatu chojnickiego od czasów najdawniejszych po okres wczesnośredniowieczny, poprzedzonym krótką historią badań archeologicznych na tym terenie, poświęcone jest opracowanie L. J. Łuki (1974).

Dalszych materiałów do badań nad osadnictwem starożytnym, wczesnośredniowiecznym i średniowiecznym dostarczyły badania powierzchniowe i weryfikacyjne prowadzone w różnych regionach kraju (T. Nawroński 1973a, M. Łastowiecki 1973a, A. Szymańska 1974, J. Barłowski 1973, A. Talar 1973, J. Kotlarczyk, M. Parczewski, K. Pękała 1974, A. Jodłowski, K. Reguła 1974, J. Jaskanis 1974b, T. Makiewicz 1974a).

M. Perzyńska-Holasowa (1974) opracowała przegląd prac polskich dotyczących Słowiańszczyzny starożytnej i wczesnośredniowiecznej na podstawie publikacji z 1972 r., uzupełniony bibliografią zestawioną w porządku alfabetycznym.

Wydane w 1974 r. indeksy tomów 1 - 10 Silesia Antiqua obejmują wstępny artykuł L. J. Łuki dotyczący problematyki naukowej i popularnonaukowej zamieszczonej na łamach tego czasopisma, spis treści tomów od 1 - 10 zestawiony przez I. Kramarkową oraz indeks imion i nazwisk i indeks miejscowości zestawiony przez tę samą autorkę.

STAROŻYTNOŚĆ

Wyniki badań wykopaliskowych, stacjonarnych i sondażowych przeprowadzonych na kilku stanowiskach osadniczych z terenu Polski przedstawiają się następująco.

W Bogucinie w b. pow. kołobrzeskim odkryto część produkcyjną osady z okresu późnolateńskiego i wczesnorzymskiego. Wyeksplorowano łącznie 33 obiekty — 7 jam, 22 paleniska, 2 budowle naziemne konstrukcji słupowej, krąg kamienny i piec (Cz. Strzyżewski 1973). W Krzanowicach woj. opolskie, natrafiono na fragment osady datowanej ceramiką na IV w. n.e. Wyeksplorowano jamę i jeden budynek naziemny (G. Domański 1974). Dalszych 16 obiektów w postaci jam gospodarczych odsłonięto na terenie osady z okresu późnorzymskiego w miejscowości Lesko. Uchwycono też zasięg osady od strony pd.-wsch. i pd.-zach. (A. Szałapata, M. Zielińska-Dura 1973). W Łasewie, woj. kaliskie, na terenie osady z okresu wpływów rzymskich, związanej

z produkcją węgla drzewnego natrafiono na fragment budowli mieszkalnej oraz pozostałości szop magazynowych, (W. Tetzlaff 1973). Pozostałości naziemnych budowli mieszkalnych konstrukcji słupowej i resztki jam magazynowych odkryto na osadzie protojaławieskiej z okresu wpływów rzymskich w Osowej k. Suwałk (D. Jaskanis 1974a). W pobliżu zlokalizowano ementarzysko współczesne osadzie. Szczątki roślinne pochodzące z 25 jam magazynowych tejże osady opracowane zostały przez B. Czeczugę i W. Kossacką (1974). Wyróżniono m.in. ziarna zbóż, chwastów i roślin strączkowych. W Sułkowie k. Głubczyc prowadzono badania na terenie ośrodka hutniczego użytkowanego przez ludność celtycką w okresie od ostatnich dziesięcioleci II do połowy I w. p.n.e. Na obszarze około 225 m² odkryto tu łącznie 15 różnego typu jam, m.in. związanych z działalnością produkcyjną oraz ok. 1000 kg żużla żelaznego (B. Czernska 1974). W Radwanicach, woj. wrocławskie, kontynuowano badania na osadzie produkcyjnej z okresu wpływów rzymskich (II - V w.). Oprócz znacznej ilości materiału ceramicznego i wyrobów żelaznych natrafiono na relikty trzeciego pieca garncarskiego oraz pierwszego na tym stanowisku pieca hutniczego (I. Kramarkowa 1974).

Badania penetracyjne terenów dopływu rzek Narwi i Orza pozwoliły na zarejestrowanie 20 nowych stanowisk osadniczych z okresu późnolateńskiego i rzymskiego. Na dwóch z wymienionych stanowisk — Kunin i Dzbądk przeprowadzono wstępne badania wykopaliskowe. Stwierdzono ślady osadnictwa jednofazowego z okresu późnolateńskiego z zabudową ziemiankową i prawdopodobnie słupową (K. Przewoźna 1974).

Przedstawiono też wyniki kilkuletnich badań archeologiczno-geologicznych osiedla bagiennego z końcowych faz okresu rzymskiego w Otalążce w. b. pow. grójeckim. Badany ośrodek jest dużym założeniem świątynnym pod gołym niebem, podzielonym na dwa odrębne rejony rozmieszczone po obu brzegach rzeki Mogielanki. Omówiono budowę geologiczną terenu badanego oraz przemiany w jego ewolucji (W. Bender, E. Studnicka 1974). Dwa następne opracowania poświęcone temu obiektowi zawierają wyniki badań torfoznawczych w zakresie genezy osadów torfowiska i jego faz rozwojowych (J. Oświat, S. Żurek 1974), oraz wyniki analiz zoologicznych i botanicznych fauny i flory, pochodzących z dwóch próbnych wierceń w dolinie Mogielanki (A. Dzieczkowski 1974).

Opublikowano wyniki badań wykopaliskowych przeprowadzonych na kilkunastu cmentarzyskach w następujących miejscowościach: Cecele k. Siemiatycz — cmentarzysko birytualne kultury wschodnio-pomorsko-mazowieckiej z grobami płaskimi i kurhanowymi (J. Jaskanis 1974). Węgle drzewne z grobów ciałopalnych tego cmentarzyska opracowane zostały przez B. Czeczugę i E. Kłyszajkę (1974); Ciuślice k. Kazimierzy Wielkiej — birytualne z okresu wpływów rzymskich (L. Gajewski 1974); Drozdów k. Płońska — 27 grobów jamowych z III i pocz. IV w. (J. Pyrgała 1974a); Gołębiewo Wielkie woj. gdańskie — cmentarzysko kultury oksywskiej, datowane zapinkami żelaznymi i brązowymi na I w. n.e. (M. Pietrzak, L. J. Łuka

1974); Gródek Nadbużny k. Hrubieszowa — cmentarzysko birytualne kultury czerniachowskiej z końca III lub pocz. IV w. n.e. (T. Dąbrowska 1974); Grzmiąca k. Słubie — pojedynczy grób wojownika z okresu wpływów rzymskich z kompletnym wyposażeniem (A. Marcinkian 1974); Karlin k. Białogardu — cmentarzysko grupy oksywskiej kultury grobów jamowych (I. Skrzypek 1974); Kobierno k. Krotoszyna stan. 1 — pojedynczy grób ciałopalny z młodszego okresu rzymskiego oraz fragment osady wczesnośredniowiecznej z VII - VIII w. (D. Kosiński 1973); Konin, stan. B — cmentarzysko dwufazowe — 10 grobów z okresu wpływów rzymskich z II w. n.e., miejsce ciałopalenia i 6 grobów wczesnośredniowiecznych z VI - VII w. (A. Kóćka - Krenz 1973); Kuczkowo k. Aleksandrowa Kujawskiego — cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego, w pobliżu ślady osadnictwa wielokulturowego, m.in. osada z okresu późnolateńskiego (B. Zielonka 1974a); Radwanice woj. wrocławskie — grób szkieletowy z przełomu I/II w. — prawdopodobnie kupca-cudzoziemca, znaleziony na terenie osady z II - V w. (I. Kramarkowa 1974a); charakterystykę morfologiczno-antropologiczną tego szkieletu przedstawił B. Miszkiewicz (1974a). Rembielin k. Przasnysza — płaskie groby ciałopalne z okresu późnolateńskiego charakteryzujące się bogatym wyposażeniem, zwłaszcza w przedmioty żelazne (Ł. Okulicz, A. Pozarzycka, W. Nowakowski 1974); Skiwy Małe k. Siemiatycz — kurhan z okresu wpływów rzymskich z dwoma pochówkami ciałopalnymi, reprezentujący późniejszą odmianę tzw. mogił „książęcych” typu rostolekiego (J. Jaskanis 1974a); Trójczyce k. Przemyśla — oprócz pochówków ciałopalnych z okresu rzymskiego, groby ludności kultury łużyckiej (A. Koperski 1974); Ponadto w 32 tomie *Inventaria Archaeologica*. (1974) 12 pochówków ciałopalnych z okresu późnolateńskiego i wpływów rzymskich odkrytych w: Zakrzewie stan. 1, — 3 groby; w Witaszewicach — 3 groby; Chojnie, stan. 2, — 2 groby; Kutnie 2 — 2 groby; i Ochędzynie Nowym stan. 1, — 2 pochówki.

W 1974 r. ukazał się również pierwszy tom obszernej monografii trzech cmentarzysk typu dobrodzieńskiego (Szczedrzyk, Dobrodzień-Rędzina i Olsztyn, zawierających identyczny chronologicznie i kulturowo materiał) opracowanej przez J. Szydłowskiego (1974a), obejmujący opis materiału (część I) oraz ilustracje (część II).

Techniki formowania i zdobienia paciorków szklanych z okresu wpływów rzymskich, występujących w kulturze zachodniobałtyckiej opracowała T. Stawiarska (1974). W badanym materiale wyróżniono stosowane w różnych odmianach techniki nawijania, zgniatania, wyciągania oraz odlewania w formie, wydmuchiwanie i przekłuwania. Podjęto następnie próbę określenia pochodzenia, rozprzestrzeniania i chronologii poszczególnych typów paciorków oraz ich powiązania z konkretnymi warsztatami produkcyjnymi. Stwierdzono, że znaczna część prymitywnych paciorków z ziem polskich pochodzi z terenów Ukrainy i mołdawskich warsztatów kultury czerniachowskiej. Niektóre zaś są produktem miejscowych warsztatów.

J. Olezak i T. Malinowski (1974) publikują fragmenty czarki szklanej

z okresu wpływów rzymskich znalezionej w warstwie wczesnośredniowiecznej grodziska w Komorowie.

Unikatowej płycce żelaznej w kształcie rozetki pochodzącej z cmentarzyska kurhanowego w Lisewie k. Grójca, poświęciła swój artykuł A. Kietlińska (1974). Autorka określa zabytek jako okucie nakładkowe, umieszczając jego chronologię w granicach od II - V w.

R. Madyda (1973) omawia metalowe części pasa: sprzączki, okucia końców pasa, kabłączki, zawieszki, złącza ogniwkowe, czólenka i płytki prostokątne występujące na obszarze ziem polskich w okresie wpływów rzymskich. Wykazują one pewne zróżnicowania w obrębie poszczególnych kultur archeologicznych.

W. Kamiński i T. Makiewicz opublikowali instrumenty muzyczne — piszczałkę kościaną, jednodźwiękową, oraz dwa gwizdki z rogu jelenia — znalezione na terenie osady kultury przeworskiej w Janikowie woj. bydgoskie, (1974).

Wyniki badań metaloznawczych zabytków żelaznych — noże, groty włóczni, oszczepu i strzał — pochodzących z cmentarzyska z okresu wpływów rzymskich w Karczewiu k. Węgrowa przedstawił J. Piaskowski (1974). Badane przedmioty reprezentują technologię pospolicie stosowaną w okresie starożytności na ziemiach polskich. Stwierdzono również współwystępowanie wyrobów o cechach żelaza świętokrzyskiego łączonych z kulturą przeworską z wyrobami używanymi przez ludność kultury oksywskiej.

Prace problemowe. Chronologię okresu późnorzymskiego i wczesnego okresu wędrówek ludów dla ziem Polski północno-wschodniej objętych kulturą wschodnio-bałtycką i wschodnio-pomorsko-mazowiecką opracował K. Godłowski (1974) na podstawie korelacji najważniejszych typów zabytków pochodzących głównie z cmentarzysk. Autor omówił najpierw szczegółowo chronologię obu grup kulturowych, następnie zajął się synchronizacją poszczególnych faz chronologicznych wyróżnionych w ich obrębie z innymi obszarami kulturowymi oraz zestawieniem dostępnych obecnie przesłanek umożliwiających ustalenie chronologii absolutnej dla badanego obszaru. Przeprowadzone badania wykazały, że tereny Polski północno-wschodniej nie wykazują opóźnień w przyjmowaniu nowych prądów kulturowych, a zespoły współwystępujących ze sobą zabytków wykazują dużą zbieżność z wyróżnionymi na innych terenach. Zatem chronologię tego obszaru można rozpatrywać w ramach tego samego systemu, co pozostałych ziem Europy środkowej i północnej.

R. Wołągiewicz (1974) podejmuje próbę sprecyzowania ram chronologicznych trwania stylu wczesnorzymskiego w obrębie kultury wielbardzkiej i wyodrębnienia głównych etapów jego rozwoju. Okres współwystępowania dwóch nurtów stylistycznych — wczesnorzymskiego „barokowego”, kulturowanego przez modę kobiecą, i nowego stylu późnorzymskiego, adoptowa-

nego przez modę męską — w obrębie tej kultury, zamyka się w granicach ostatniej ćwierci II i w pierwszej ćwierci III w.

Aktualny stan badań nad okresem późnolateńskim i rzymskim na terenie ziemi rzeszowskiej, z podkreśleniem specyfiki tego obszaru, w świetle znalezisk monetarnych przedstawił J. Wielowiejski (1973). Badane obszary cechowało występowanie znacznej ilości monet brązowych, wykazując bliskie analogie do sytuacji w tym zakresie na terenie wschodniej Słowacji i zachodniej Ukrainy, a w zakresie struktury znalezisk monetarnych do ziem Słowacji wschodniej.

Przedmiotem rozprawy Z. Woźniaka (1974) jest kształtowanie się stosunków kulturowych na wschodnich peryferiach kultury lateńskiej i zagadnienie oddziaływania tej kultury na tereny sąsiednie. Najdalej na wschód wysunięty, zwarty kompleks kultury lateńskiej występuje na terenie Siedmiogrodu, gdzie istnieje lokalna grupa tej kultury o ostro zarysowanych granicach terytorialnych, wykazująca wiele cech wspólnych z sąsiednimi grupami kultury lateńskiej znad górnej i środkowej Cisy. Jej powstanie we wczesnej fazie okresu lateńskiego jest rezultatem osiedlenia się na tych obszarach Celtów — prawdopodobnie plemienia Kotynów — około połowy IV w. p.n.e. Z terenów tych zostali Celtowie wyparci przez Daków w ciągu środkowego okresu kultury lateńskiej. Teren Siedmiogrodu był jednym z obszarów styku tej kultury z oddziaływaniami kultury hellenistycznej, przy czym rolę pośredników odgrywali tutaj Getowie.

Drugi artykuł Z. Woźniaka (1974a) poświęcony jest problemowi kształtowania się stref zasiedlenia na obszarze Małopolski zachodniej w fazach C-D okresu lateńskiego i przemian zachodzących w tym zakresie w stosunku do okresów poprzedzających.

Zagadnienie kontynuacji osadniczej oraz ciągłości kulturowej na obszarze ziem polskich omawia K. Godłowski (1973). Zapoczątkowanie nowego cyklu kulturowego, wyraźnie odcinającego się od poprzedniego, obejmującego kultury: huzycką, pomorską i grobów kloszowych i rozwijającego się nieprzerwanie aż do początków okresu wędrówek ludów, na omawianych obszarach następuje z momentem wytworzenia się kultur przeworskiej i oksywskiej w początkach późnego okresu przedrzymskiego. Zmiana kultury nastąpiła pod wpływem przemian gospodarczych oraz oddziaływań prądów stylistycznych wywodzących się z kręgu kultury lateńskiej. Okres ten nie licząc lokalnych zakłóceń, spowodowanych drobnymi przesunięciami ludności, charakteryzuje się znaczną stabilizacją osadnictwa oraz ciągłością kulturową. W okresie wędrówek ludów na większości ziem polskich dochodzi do całkowitego zaniku kultur archeologicznych związanych z tradycjami okresu rzymskiego i do pojawienia się zupełnie nowej kultury, której powstanie wiązać należy z wczesną falą wędrówek ludów słowiańskich.

Strukturą i rozwojem osadnictwa południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w okresie od I do V w. n.e. zajęła się K. Przewoźna (1974a). Szczegółowa analiza skupisk osadniczych w ramach poszczególnych makro-

regionów pozwoliła autorce stwierdzić, że do najbardziej pod względem gospodarczym rozwiniętych regionów osadniczych w ciągu badanego okresu należały dolina Wisły wraz z jej ujściem, dolina Pregoty i Sambia. Były to obszary stałego i intensywnego osadnictwa, intensywnej gospodarki rolniczo-hodowlanej, rozwiniętej metalurgii, a ponadto centra handlu dalekosiężnego i prowincjonalnego. Pozostałe obszary charakteryzowała fluktuacja osadnicza, oraz znaczne zróżnicowanie pod względem stopnia zaawansowania gospodarczego.

Zagadnienie osadnictwa celtyckiego na Kujawach i Pałukach jest przedmiotem rozważań T. Makiewicza (1974). Możliwość istnienia na wspomnianych obszarach grupy celtycko-przeworskiej zarysowała się w świetle ostatnich badań prowadzonych w rejonie Jeziora Pakoskiego, gdzie na kilku stanowiskach stwierdzono współwystępowanie ceramiki późnolateńskiej z toczoną na kole tzw. ceramikę „siwą”.

J. Janowski (1973) omawia rolę przełęczy karpackich w okresie wpływów rzymskich. Liczne materiały archeologiczne występujące na przedpolach przełęczy wskazują, że wiodły tędy ruchliwe dalekosiężne szlaki handlowe i komunikacyjne.

Wyniki badań kompleksowych mikroregionu osadniczego między dolną Wisłą a dolną Wkrą w okresie wpływów rzymskich przedstawił J. Pyrgała (1974). Pozwoliły one na zrekonstruowanie pierwotnego krajobrazu tego regionu i uchwycenie wzajemnych oddziaływań i współzależności człowieka oraz środowiska geograficzno-przyrodniczego.

Próbie charakterystyki struktur upraw rolnych na obszarze Pomorza dla okresu starożytnego podjął A. Dymaczewski (1974). Powiązania Pomorza ze strefą gospodarczą zlewiska Bałtyku pozwalają, zdaniem autora, przypuszczać, że struktury te winien charakteryzować znaczny odsetek żyta.

Cz. Strzyżewski (1974) przedstawił obraz kształtowania się gospodarki rolnej na terenie Pomorza w okresie późnolateńskim i rzymskim, na podstawie pełnego zestawu materiałów archeologicznych związanych z uprawą roli, pochodzących z badanego obszaru. Badania wykazały zróżnicowania regionalne w ramach Pomorza.

Zagadnienie pracowni garncarskich z IV - V w n.e. na terenie Śląska jest przedmiotem opracowania S. Pazdy (1974). Odkrycia wykopaliskowe w Radłowicach i Piotroniowicach pieców do wypalania ceramiki wykonanej na kole potwierdziły dotychczasowe przypuszczenia o istnieniu na terenie Śląska pracowni garncarskich o charakterze półrzemieślniczym, produkujących tzw. ceramikę siwą. Nie były one efektem ewolucyjnego rozwoju miejscowej wytwórczości, lecz zostały przeniesione z zewnątrz, prawdopodobnie z kręgu kultury czerniachowskiej.

Obrządek pogrzebowy ludności zachodniobałtyckiej w schyłkowym okresie starożytności opracował J. Jaskanis (1974d). Podsumowując dotychczasowy stan wiedzy w tym zakresie stwierdza autor, iż omawiany obrządek

nie stanowił formy stabilnej i jednolitej w charakterze na całym obszarze występowania, podlegając różnym przeobrażeniom, uwidoczniającym się w różnych elementach obrządku. Na badanym obszarze wyodrębniają się wyraźnie dwie strefy równoleżnikowe: północna — charakteryzująca się m. in. złożoną konstrukcją grobów, przejściowym birytualizmem pochówków w okresie rzymskim, wywołanym próbą adaptacji obcych elementów obrzędowych i występowaniem pochówków typu „książęcego”, oraz południową — z prostą formą grobu ziemnego i konsekwentnym ciałopaleniem. Wspólnymi właściwościami obrządku pogrzebowego zachodnich Bałtów był natomiast zwyczaj ciałopalenia w dziedzinie rytuału i zakopywanie szczątków w ziemi w zakresie pochówka.

WCZESNE ŚREDNIOWIECZE

Publikacje źródłowe. W 1974 r. w serii Polskie Badania Archeologiczne ukazał się IV tom *Poznania we wczesnym średniowieczu* pod redakcją Witolda Hensla i Jana Żaka. Tom obejmuje 5 opracowań monograficznych stanowisk archeologicznych na terenie Ostrowa Tumskiego badanych w latach 1958 - 1962 oraz dwa opracowania specjalistyczne. Na terenie podgrodzia katedralnego przebadano ogółem 8 nawarstwień o charakterze osadniczym i niwelacyjnym pochodzących z wczesnego średniowiecza, średniowiecza i okresu nowożytnego. Uchwycono tu m. in. fragmenty dwóch budowli zrębowych z X/XI w., z których jedna stanowiła pozostałość łaźni oraz zwalisko wału grodu, drewniano-ziemnego o konstrukcji skrzyniowej z pierwszej poł. XI w. (M. Malinowska). Materiały botaniczne i zoologiczne z tego stanowiska opracowała M. Klichowska, materiały kostne, zwierzęce K. Chmielewski. W północnej partii ogrodu arcybiskupiego uchwycono południowy odcinek umocnień obronnych podgrodzia składający się z wału drewniano-ziemnego i ławy kamiennej. Stwierdzono dwie fazy budowy ławy i wału, starszą z drugiej połowy X i młodszą z poł. XI - XII w., ponadto warstwy osadnicze z końca XI i pierwszej poł. XIII w. m. in. ze śladami dwóch wielopoziomowych palenisk produkcyjnych (A. Nowak). W południowej partii ogrodu arcybiskupiego uchwycono fragment dwufazowego wału drewniano-ziemnego z drugiej poł. X - XII w. nie łączącego się konstrukcyjnie z wałem podgrodzia katedralnego (M. Perzyńska). Na stan. 2 przy ul. Wieżowej wyeksplorowano warstwę osadniczą z X i pierwszej poł. XI w. oraz nakładające się na nią dwie fazy cmentarzyska szkieletowego z XI - XII i XII - XIV w. związane z nie odnalezionym dotychczas kościołem Św. Mikołaja (E. Dzieciołowski). Badania sondażowe na terenie ul. Cybińskiej wykazały, że obszar ten, zalewany przez Cybinę, nigdy nie był wykorzystywany pod osadnictwo (M. Perzyńska).

Początki oraz rozwój poznańskiego Starego Miasta na podstawie najnowszych badań archeologicznych i historycznych przedstawiła E. Borkowska-Bagińska (1974).

O rezultatach badań archeologicznych osady targowej z XI - XIII w.

położonej w rejonie Starego Miasta w Poznaniu m. in. pisze W. Błaszczyk (1974a).

Rezultaty wieloletnich badań archeologicznych prowadzonych z przerwami od 1948 r. na terenie Szczecina, poprzedzone zwięzłą historią tych badań przedstawił L. Leciejewicz (1973).

J. Chudziakowa i A. Kola (1974) opracowali materiały archeologiczne z terenu zamku krzyżackiego w Toruniu pochodzące z badań w latach 1958 - 1966. Stwierdzono dwie fazy osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Pierwszą, datowaną na okres od VIII do X w. stanowiła osada otwarta, drugą z X - XIII w. — gród otoczony wałem o konstrukcji skrzyniowej i przekładkowej. W latach 40-tych XIII w. na wale wczesnośredniowiecznym wzniesiono mury zamku krzyżackiego. W trakcie badań odsłonięto parter, piwnice, wieżę ośmioboczną oraz dziedziniec zamkowy.

W kilkunastu opracowaniach przedstawiono wyniki badań wykopaliskowych i sondażowych na grodziskach wczesnośredniowiecznych. W Ciepłym, woj. gdańskie, prowadzono badania sondażowe na grodzisku nr I ustalając jego chronologię na XIV w. n.e. (A. Wapińska 1974, także A. Szymańska 1974a) oraz na grodziskach II (A. Szymańska 1974ab) i IV (A. Niwiński, 1974, także A. Szymańska 1974a). Oba obiekty funkcjonowały w okresie pomiędzy XI a XII w. pełniąc funkcję strażnic na lądowym i wiślanym szlaku handlowym. W Chrostowej k. Bochni stwierdzono dwie fazy osadnicze obiektu, starszą z drugiej połowy XIII w., reprezentowaną przez osadę o naturalnych warunkach obronnych i młodszą z XIV w. — gród obronny z podwójnym systemem wałów kamienno-ziemnych i kwadratową wieżą kamienną (A. Jodłowski 1974). W Długim Moście k. Brodnicy prowadzono prace wykopaliskowe na obiekcie dwuczłonowym, otoczonym wałem ziemnym i fosą, egzystującym od X do XIII w. Wyeksplorowano 12 jam o charakterze mieszkalnym i gospodarczym, paleniska i liczne zabytki ruchome. Gród na podstawie źródeł pisanych identyfikuje się ze Świeciem, pełniącym funkcję siedziby kasztelańskiej (A. Kola 1974). Badania archeologiczne w Dąbrówce, woj. poznańskie, pozwoliły ustalić czas funkcjonowania gródka średniowiecznego na okres od XI do początków XIV w. (E. Naumowicz-Śmigielka 1973). W Łądzie, woj. kaliskie, kontynuowano badania w obrębie grodu i podgrodzia. Uchwycono słabe zarysy domostw mieszkalnych, paleniska kamienne, jamy o bliżej nieokreślonej funkcji, dalsze pochówki szkieletowe i dalsze fragmenty wałów II i III. Badane nawarstwienia pochodziły z XII i I połowy XIII w. Na podgrodziu przebadano nawarstwienia z IX i I poł. X oraz XI i przełomu XI/XII w. (M. Łastowiecki 1973, także M. Zeylandowa 1974). Popularną monografię tego obiektu opracowała M. Zeylandowa (1974a). Dalsze prace prowadzone na grodzisku w Lubomi k. Wodzisławia Śląskiego potwierdziły poprzednie ustalenia na temat dwu faz zabudowy grodu oraz ich chronologii — VIII/IX - IX i VII - VIII w. Stwierdzono m. in. ślady działalności produkcyjnej w obrębie grodu i refugialny

charakter nie zabudowanego podgrodzia (J. Szydłowski 1974). Dwie fazy osadnicze wyróżniono na obiekcie w Łapczycy k. Bochni. W starszej z VII - IX/XI w. egzystowała tu niewielka osada, w młodszej z X/XI — poł. XIII w. — gród ufortyfikowany wałami o konstrukcji przekładkowej, pełniący rolę centralnego ośrodka klucza książęcego. Jego upadek w połowie XIII w. wiąże się z odkryciem bogatych złóż soli w Bochni (A. Jodłowski 1974a). Chronologię kompleksu osadniczego, składającego się z miniaturowego gródka i okalającej go osady otwartej w Malinowie k. Suwałk ustalono wstępnie na przełom okresu rzymskiego i wczesnego średniowiecza (J. Jaskanis 1974c). Rezultatem badań na grodzisku w Mymoniu k. Sanoka było ustalenie dwóch faz chronologicznych w obrębie osadnictwa wczesnośredniowiecznego, mieszczących się w granicach od VIII do XV w. — gród otoczony trzema wałami kamienno-ziemnymi i fosą, liczne jamy mieszkalne oraz wyróżnienie fazy osadnictwa łużyckiego. Obiekt wiąże się z odłamek plemienia Wiślan — Łędzianami (M. Cabalska 1973). Dwie fazy zasiedlenia wyróżniono również na grodzisku nizinnym w Obrowie k. Tucholi. Starszą z drugiej poł. VII i pierwszej poł. VIII w. otoczoną wałem drewniano-ziemnym z glinianym jądrem licowanym kamieniami, i młodszą z początków IX i pierwszej poł. X w. — z wałem drewniano-ziemnym o konstrukcji przekładkowej. Upadek grodu w drugiej połowie X w. wiąże się z podbojem Pomorza przez Mieszka I (G. Wilke 1974a). Wyniki badań kilku sezonów wykopaliskowych na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu pozwoliły na wysunięcie odmiennej od dotychczasowej koncepcji rozwoju przestrzennego kompleksu grodowego, położonego na północno-wschodnim cyplu wyspy tumskiej. Początki bliżej nie określonego osadnictwa (gród bądź osada otwarta?) ustalono na VII w. Najstarszy gród datowany na VIII - IX w. miał jedno- lub wieloczołowe podgrodzie, młodszy z X - XIII w. — co najmniej dwa podgrodzia. Uściślono przebieg wałów podgrodzi. W ich obrębie uatrąfiono m. in. na pozostałości kaźni kamiennej z XIII w., fragmenty pieca ceglanoego, relikty pracowni szklarskiej oraz magazyn zboża z XII w. (J. Kaźmierczyk, J. Kramarek, Cz. Lasota 1974). Na grodzisku cypowym w Szczecinie-Mściejcinie wyróżniono 7 faz użytkowania obiektu mieszczących się w ogólnych ramach od IX do końca XI w. (R. Rogosz 1974). W Wysoczce k. Wyrzyska przebadano konstrukcję obronne wału i rozpoznano stratyografię nawarstwień w obrębie grodu, datowanego na podstawie ceramiki na VIII - IX w. Gród wchodził w skład plemiennej rubieży pomorskiej (G. Wilke 1974).

Przedmiotem kilkunastu opracowań są wyniki badań wykopaliskowych, stacjonarnych i sondażowych, przeprowadzonych na osadach w następujących miejscowościach: Bachowo nad Sanem — osada przygodowa z licznymi jamami odpadkowymi i półziemiankami, datowana ceramiką na okres od X do XIII w. (J. Kotlarczyk 1974); Bachórze woj. krośnieńskie, stan. 16, starsza faza osadnictwa reprezentowana przez półziemianki z ceramiką typu praskiego (VI - VIII w.) i młodszą z zabudową zrębową, z IX - XI w. (J. Kotlarczyk, M. Parczewski, K. Pękala 1974); Chełmno — warstwy

osadnicze z XIII w. (A. Kola 1974a); Cieszanów, woj. przemyskie, stan. 2 — osada z XIII w. (A. Gruszczyńska 1973); Dobrzyń woj. wrocławskie — nawarstwienia kulturowe wczesnośredniowieczne z IX - XII w. i średnio-wieczne z XIV - XV w. (J. Grzeškowiak 1974); Guciów k. Zamościa — dobrze zachowany zespół osadniczy składający się z grodziska z dwoma liniami wałów, prawdopodobnie z doby wiślańskiej, osady otwartej i cmentarzyska. Liczne ślady osadnictwa z IX - XI w. w okolicy (H. Zoll-Adamikowa 1974); Kraków — stanowisko w obrębie dziedzińca Muzeum Archeologicznego, 8 warstw osadniczych datowanych ceramiką na okres od pocz. X do XIII w. (J. Reyniak 1974); Lublin — badania na obszarze dawnego miasta przedlokacyjnego. Stwierdzono, że dawny Lublin rozrastał się z kilku stanowisk, m. in. ślady osadnictwa z VI - VIII w. występują na Czwartku, Wzgórzu Staromiejskim, Wzgórzu Zamkowym i Kirkucie. Wyróżniono kilka faz rozwoju miasta do XIII w. (S. Hoczyk-Siwkowa 1974); Poznań — badania ratunkowe w obrębie kościoła poddominikańskiego, usytuowanego na peryferiach osady targowej. Stwierdzono ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego rozwijającego się tutaj do XII w. (A. Dymaczewski 1973); Przemysł — osada garncarska z licznymi piecami z schyłkowych faz okresu wczesnośredniowiecznego (A. Koperski 1973) oraz ślady osadnictwa średniowiecznego (A. Kunysz 1973); Starogard woj. toruńskie — warstwy osadnicze z XIII w. i późniejsze (A. Kola 1974a);

Na ślady wczesnośredniowiecznej warzelni soli z XI - XII w. natrafiono w pobliżu kościoła NPM w Inowrocławiu. Zespół urządzeń składał się z prostokątnych zagłębień — osadników i rowów doprowadzających i odprowadzających solankę (A. Cofa-Broniewska 1974). Pozostałości urządzeń warzelniczych z końca XII i XIII w. wystąpiły również na terenie wsi Białobrzeg nad Wartą. Prawdopodobnie natrafiono tu na ślady wzmiankowanej w źródłach z XIII w. dawnej osady o nazwie Sól (A. Jodłowski 1973). Badania wykopaliskowe przeprowadzone w Otałążce k. Grójca ujawniły m. in. pozostałości młyna wodnego z początków XIII w. (W. Bender 1974).

Informacje o odkryciu śladów uroczyska pogańskiego na terenie wzgórza tumskiego w Płocku znajdujemy w artykułach W. Szafrąńskiego (1974). Natrafiono też na ślady praktyk magiczno-obrzędowych, prawdopodobnie związanych z kultem płodności. Wzgórze Tumskie było miejscem kultu już od okresu lateńskiego.

A. Dymaczewski (1974a) opublikował wyniki badań wykopaliskowych prowadzonych w 1970 r. przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN w Odercy, okr. Tołbuchin, w Bułgarii. Na stanowisku tym odkryto ślady osadnictwa trackiego, bizantyjskiego z V - VI w. i wczesnośredniowiecznego z IX - XI w.

Opublikowano również wyniki badań następujących cmentarzysk: w Brzozie woj. toruńskie — cmentarzysko szkieletowe z końca XII i pocz. XIII w. (B. Zielonka 1974); w Czarnej Wielkiej i Czarnej Cerkiewnej k. Siemiatycz — birytualne cmentarzyska kurhanowe z XI/XII w. (K. Chilmon 1974);

w Czeladzi Wielkiej, woj. leszczyńskie — szkieletowe z połowy X - XII w. (J. Gołubkow 1974); w Surażu, woj. białostockie — XII - XIII w. (K. Chilton 1974a); w Świecku-Strumianach k. Wysokiego Mazowieckiego — (D. Jaskanis 1974); w Mogilnie — groby rycerzy z XIV - XV w. (J. Chudziakowa 1974); w Trepczy k. Sanoka — ciałopalne, kurhanowe z VIII w. (J. Janowski 1973a).

Zagadnienie rybołówstwa wczesnośredniowiecznego na terenie Pomorza, na przykładzie dwóch najlepiej pod względem archeologicznym przebadanych ośrodków miejskich z IX - XIII w. — Szczecina i Wolina przedstawił M. Rulewicz (1974). Autor daje opis i analizę sprzętu rybackiego, omawia rolę rybaków w środowisku wczesnomiejskim obu ośrodków, technikę i organizację połowów, gatunki łowionych ryb, ich konserwację i konsumpcję.

R. Barnycz-Gupieniec (1974) opracowała budownictwo drewniane mieszkalne rybackiej dzielnicy Gdańska z X - XIII w. Omówiła formy konstrukcyjne domostw, gatunki budulca, urządzenia wewnątrz, narzędzia i rzemiosło ciesielskie, problemy społeczno-gospodarcze wiążące się z tym zagadnieniem oraz kwestię rodzimych i obcych elementów w budownictwie gdańskim. Budownictwo to miało wiele cech łączących je z budownictwem innych miast półwyspu Bałtyku, ściśle też łączyło się z budownictwem miast śródlądowych przez zastosowanie rodzimej konstrukcji zrębowej.

Sposoby obróbki skóry oraz zastosowanie tego surowca w różnych działach kultury materialnej, na podstawie źródeł pisanych, archeologicznych, ikonograficznych, etnograficznych i językowych, omówiła A. Samsonowicz (1974). Autorka wyróżnia trzy zasadnicze nurty w rozwoju form organizacyjnych skórniactwa wczesnośredniowiecznego. Żywiłowy — IX - X w. — w obrębie którego około poł. X w. obserwuje się stopniowe wykształcanie się skórniactwa zawodowego, zorganizowany nurt „państwowy” — X w. — wiążący się z zapotrzebowaniem na wyroby służące do wyekwipowania drużyny książęcej oraz stanowiącą kontynuację dwóch poprzednich, rozwijającą się w odmiennych warunkach społeczno-gospodarczych (po wygaśnięciu osad służebnych) produkcję rzemieślniczą.

Polskie szkło do połowy 19 wieku (1974) jest przedmiotem zbiorowego opracowania pod redakcją Z. Kamińskiej. W pierwszym rozdziale pracy omówiono zagadnienie importów szklanych na ziemiach polskich w starożytności i we wczesnym średniowieczu, uwzględniając rodzaj importów oraz główne kierunki i źródła ich napływu. W następnych przedstawiono wytwórczość szklarską i wyroby szklarskie w okresie średniowiecznym i następnych, oraz witrażownictwo potraktowane jako odrębne zagadnienie. W historii szklarnictwa na ziemiach polskich wyróżniono dwa podokresy oraz dwa główne nurty produkcji: świecki — związany z produkcją głównie biżuterii, naczyń szklanych i szklawionych, oraz kościelny — związany z produkcją witraży, płytek szklawionych, kostek mozaikowych, a w późniejszym okresie także i biżuterii.

Opis pucharu na pustej nóżce, pochodzącego ze zbiorów Muzeum Archeologicznego w Elblągu oraz próbę typologii tego rodzaju naczyń przedstawił M. Haftka (1974). Na terenie Polski omawiane naczynia datuje się na XI - XIII w.

W. Łosiński (1974) publikuje dwa przedmioty srebrne — galon i supeł z podwójnie złożonej rurki, czterokrotnie zaplatany, znalezione w płaskim grobie ciałopalnym z IX w. Oba przedmioty stanowiły część wystroju odzieży kobiecej, a na teren Pomorza dotarły z obszarów Skandynawii, przypuszczalnie Uplandii lub Gotlandii.

A. Nadolski (1974a) opracował broń białą z terenów Polski obejmując tym terminem broń sieczną, złożoną z rękojeści i głowni, służącą do użycia w walce wręcz. Zakres chronologiczny pracy obejmuje całość dziejów polskich, aż po czasy współczesne. Praca składa się z 7 rozdziałów. W pierwszym omówiono broń za czasów pierwszych Piastów, w okresie od IX do połowy XII w. Jedyłą bronią w tym okresie był miecz w różnych odmianach, wywodzący się z obszarów karolińskich. Rozdział drugi dotyczy broni siecznej w okresie od połowy XII do schyłku XV w., tj. do momentu zanikania miecza wypieranego przez szable i inne okazy broni białej. Pozostałe rozdziały pracy dotyczą rodzajów broni używanej w czasach nowożytnych i współczesnych.

Zagadnienie broni miotającej — łuku i kuszy — na tle jej ogólnego rozwoju historycznego przedstawił J. Werner (1974). Podstawę opracowania stanowiły przekazy pisane, źródła ikonograficzne i zabytki archeologiczne. Wyróżniono dwa podstawowe rodzaje łuku. Wywodzący się z Afryki prosty łuk równikowy, zbudowany z jednego kawałka drewna, i doskonalszy, występujący w kilku odmianach łuk azjatycki. W Polsce znane były oba rodzaje łuku. Za Piastów stanowił on część uzbrojenia jazdy konnej pancernej i lekkiej. Zmechanizowana broń miotająca — kusza — w Polsce pojawia się około XII w. W piechocie i konnicy używano jej do momentu pojawienia się broni palnej.

Jeden z rzadkich zabytków broni średniowiecznej, znajdujący się aktualnie w skarbcu Katedry Poznańskiej, jest przedmiotem opracowania M. Głóska i L. Kajzera (1974). Jest to okaz broni jednosiecznej z grupy malchus-falchion, zaliczany do typu II według typologii H. Seitza, występujący na terenie Europy od końca X do końca XV w.

Kwestię pochodzenia rogowej rzeźby — ozdobnego uchwyty noża, znalezionej w warstwie z X w. na terenie Wzgórza Zamkowego w Szczecinie rozważa L. Leciejewicz (1974). Rzeźba przedstawia postać ludzką w powłóczyściej szacie z ptakiem w ręce. Przeprowadzona przez autora analiza stylistyczno-chronologiczna zabytku wykazała, że nie jest on — jak przypuszczano dotychczas — wytworem sztuki romańskiej, lecz wczesnogotyckiej, a na teren Szczecina dotarł jako import zachodnioeuropejski w pierwszym dziesięcioleciu XIII w. W obrębie warstwy z X w. był przypadkowym wtrętem.

Charakterystykę wczesnośredniowiecznych wag i odważników z terenu

Śląska przedstawił K. Wachowski (1974). Szczegółowa analiza większej serii różnorodnych przedmiotów ołowianych pozwoliła autorowi na wyeliminowanie z grupy odważników przedmiotów ołowianych z otworem, zaliczanych dotychczas do tejże grupy na podstawie ciężaru analogicznego do wagi odważników. Odważnikami są natomiast niewątpliwie przedmioty ołowiane z żelaznym rdzeniem, posiadające kształt stożka i ostrosłupa, a także koliste, spłaszczone i wielograniaste. Zestawienie ciężaru odważników z terenów Śląska i innych części Polski oraz Połabia, wykazało istnienie jednolitego systemu wagowego na tych obszarach. Również zasadnicze typy wag i odważników śląskich mają swe odpowiedniki w materiale porównawczym Słowiańszczyzny zachodniej.

Kilka publikacji dotyczy zagadnień numizmatycznych. W 1974 r. ukazała się druga część obszernej monografii wczesnośredniowiecznego skarbu srebrnego z Zalesia k. Słupcy, zawierająca opracowanie czterech pozostałych składników skarbu³, a mianowicie: monety bizantyjskie, zachodnioeuropejskie, blankiety monet i fragmenty monet nie określonych oraz srebro lane i ozdoby. Do opracowania dołączono wyniki analizy jakościowej przedmiotów srebrnych. W końcowym rozdziale, podsumowującym obie części pracy omówiono zagadnienia związane z chronologią i momentem zdeponowania skarbu, jego charakter, skład i pochodzenie poszczególnych jego składników oraz drogi ich napływu. Zdaniem autorów, skarb nie jest zespołem pierwotnym, lecz wtórnym, ukształtowanym na rynku wewnętrznym z połączenia różnych składników, docierających na nasze ziemie w wyniku handlu dalekosiężnego, etapami, w ciągu trzeciej ćwierci X w. (M. Dekówna, J. Reyman, S. Suchodolski).

S. Suchodolski (1974c) opublikował X-wieczny skarb z Gębie k. Strzelna, znajdujący się pierwotnie w zbiorach muzeum berlińskiego, zagubiony w czasie wojny i odnaleziony po wojnie. Skarb zawierał ozdoby oraz monety czeskie, bawarskie, szwabskie, frankońskie, saskie, duńskie, półbrakteaty z Hedeby oraz dirhemy arabskie. Autor wiąże go z pierwszą falą srebra zachodniego, która dotarła na Śląsk w końcu X w.

A. Kmietowicz (1974) opracował katalog oraz komentarz dla grupy 63 dirhemów arabskich z terenu Białorusi, znajdujących się obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie. W skład skarbu wchodzi monety z dynastii Abbasydów, Samanidów, Bułgarów kamskich oraz naśladownictwa. Oprócz przynależności dynastycznej określono chronologię monet oraz nazwy mennic. Skład skarbu i zestaw mennic charakterystyczny jest dla skarbów samanidzkich z X w.

A. Mikołajczyk zajął się zespołem monet średniowiecznych, znalezio-

---

³ Zob. A. Kmietowicz, W. Kubiak, *Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Zalesia powiat Słupca*, Tom I, *Monety arabskie*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1969, ss. 309, tabl.

nych w obrębie grodziska w Raciążu k. Tucholi (1974). W skład zespołu wchodzi denary oraz brakteaty brandenburskie i mekleburskie, reprezentujące emisje z drugiej połowy XIII w.

Znaleziska monet pochodzących z badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 1948 - 1974 na terenie zespołu osadniczego wczesnośredniowiecznego w Kruszwicy opublikowali S. Suchodolski i W. Dzeduszycki (1974). W sumie odkryto 150 monet z różnych okresów: brakteaty i monety cesarstwa rzymskiego, dwa zespoły krzyżówek z XI i I połowy XIII w., monety szwedzkie z XIV, XV i XVII w., oraz XVI-wieczne monety Stefana Batorego, Zygmunta II i Stanisława Augusta.

Z zakresu nauk pomocniczych archeologii przedstawiono: wyniki analizy antropologicznej Słowian wschodnich z IX - XII w. (M. Magnuszewicz, T. Wrona-Kuprowska 1974), wyniki badań antropologicznych pochówków szkieletowych z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Brzegu Głogowskim, woj. legnickie, datowanego na X-XI w. (J. Piontek 1974), opracowanie antropologiczne serii pochówków szkieletowych z końca XII i pocz. XIII w. z cmentarzyska w Brzozie, woj. toruńskie (A. Florkowski 1974), album 51 czaszek pochodzących z cmentarzyska szkieletowego, datowanego na XIII - XIV w. z Góry Chełmskiej koło Koszalina (J. Budzyńska-Wenta 1973), analizę antropologiczną wczesnośredniowiecznych pochówków ciałałpalnych z dwóch kurhanów datowanych na VIII i IX w. z Guciowa k. Zamościa (K. Kaczanowski 1974a) oraz z kurhanów nr 1, 4 i 7 w Kornatce, woj. krakowskie, datowanych ogólnie na VII/VIII - VIII/IX w. (K. Kaczanowski 1974). Dalsze trzy kurhany — nr 3 - 10 i 15 — z tej samej miejscowości, pod względem antropologicznym opracowała A. Wiercińska (1974). Materiały antropologiczne ze średniowiecznego cmentarzyska w Skrwilnie wstępnie opracował A. Florkowski (1974a). B. Miszkiewicz (1974) opracował pochówki szkieletowe z cmentarzyska w Czeladzi Wielkiej, woj. leszczyńskie, datowanego na X - XIII w.

Opracowano ponadto materiały kostne zwierzęce z następujących stanowisk: Guiezo — materiały z badań w 1962 i 1966 r. (Z. Schramm 1974a), Obrowo k. Tucholi (I. Kranz 1974a), z grodziska położonego nad Jeziorem Więborskim k. Sępólna Krajeńskiego, datowanego na okres od VII do końca XII w. (Z. Schramm 1974), z osady otwartej — VIII - X w. i grodu — X - XI w. w Topolnie k. Świecka (I. Kranz 1974).

Materiały ichtiologiczne z wczesnośredniowiecznych i średniowiecznych nawarstwień osadniczych na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu opracowała Z. Kozikowska (1974).

B. Pawlikowa (1974) przedstawiła wyniki analiz węgla drzewnych pobranych z kurhanów ciałałpalnych w Guciowie k. Zamościa i Kornatce, woj. krakowskie.

Z. Brochwicz (1974) scharakteryzował zaprawy budowlane pochodzące z reliktyw architektury wczesnośredniowiecznej w Kałdusie k. Chełmna.

Wyniki badań metaloznawczych przedmiotów żelaznych i żużli pochodzących z grodziska w Szczaworyżu, datowanego na VII - IX w. przedstawił J. Piaskowski (1974a). Ten sam autor omówił rozwój i metody badań metalograficznych przedmiotów żelaznych i żużli z pieców dymarskich pochodzących z obszarów Polski oraz scharakteryzował techniki stosowane przez Słowian wczesnośredniowiecznych w produkcji metalurgicznej na badanych obszarach (1974b).

Wyniki analiz spektrograficznych monet bizantyjskich znalezionych w obrębie grodziska Styrmen (Bułgaria) przedstawiła B. Dziędużycka (1974). Analizowane monety wykonano bądź z czystej miedzi, bądź też z brązów niskoołowiowych wykazujących różną zawartość składników stopowych oraz zanieczyszczeń.

Prace problemowe. Kształtowanie się pogranicza etnicznego i kulturowego w dorzeczu górnej Narwi w okresie formowania się Słowiańszczyzny i we wczesnym średniowieczu, do połowy XIII w. przedstawił J. Tyszkiewicz (1974). Ziemie te stanowiły odwieczną rubież dzielącą wielkie bloki etniczne Bałtów i Słowian. W okresie wczesnośredniowiecznym były terenem gospodarczej i politycznej działalności książąt wczesnopiastowskich i rywalizacji rusko-jaćwiesko-litewskiej, do której w XIII w. włącza się także zakon krzyżacki.

Problem lokalizacji najstarszego Sącza znanego z XIII-wiecznych źródeł pisanych, w opracowaniu popularnonaukowym porusza A. Żaki (1974a). Autor śledzi trasę przemieszczeń nazwy tego osiedla od X/XI do XIII w. na podstawie własnych badań archeologicznych, początków jego upatrując na terenie dzisiejszej wsi Podegrodzie położonej na lewym brzegu Dunajca, w odległości ok. 14 km od obecnego Nowego Sącza.

Uzasadnienie potrzeby dalszych badań archeologicznych średniowiecznego Gdańska, w artykule dyskusyjnym przedstawiła J. Kamińska (1974a). Badania te, zdaniem autorki, powinny zmierzać w kierunku rozpoznania topografii i rozwoju przestrzennego miasta oraz skoncentrować się na zagadnieniach społecznych, gospodarczych i kulturowych.

Zagadnienie najstarszych grodów oraz otaczających je umocnień obronnych na terenie ziem polskich, pod kątem ich chronologii oraz typologii omawia J. Żak (1974).

Problem upadku tzw. „wielkich grodów” oraz początków państwowej organizacji grodowej w dorzeczu górnej Wisły, w ciągu X i XI w. jest przedmiotem rozważań E. Dąbrowskiej (1973). Zagadnieniem średniowiecznych, stożkowatych gródków rycerskich, pojawiających się na naszych ziemiach w połowie XIII w., na przykładzie dobrze przebadanego obiektu tego typu w Siedlątkowie nad Wartą zajęła się J. Kamińska (1974). Autorka uważa, że badane obiekty nie wiążą się z rozwojem centrów administracyjnych i miejskich, lecz ze wzrostem znaczenia drobnego i średniego rycerstwa, osłabieniem władzy centralnej i zamieszkami wewnętrznymi. Kwestię chronologii oraz

niektóre elementy typologii i topografii grodzisk stożkowatych na obszarze Pomorza środkowego rozpatruje J. Olezak (1974), stwierdzając m.in., że badane obiekty pod względem chronologicznym mieszczą się w ramach ogólnie przyjętych dla grodzisk tego typu na innych obszarach Polski. Biorąc pod uwagę formy podstawy wyróżnia trzy zasadnicze kształty tych grodzisk: koliste, owalne i czworoboczne z zaokrąglonymi narożnikami.

W. Łosiński (1973) przedstawia w popularnym ujęciu rozwój wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego w Bardach i Świelubiu.

M. Kaczkowski (1974) omawia położenie, rozplanowanie i zasięg najstarszych wczesnośredniowiecznych osad otwartych w okolicach Głogowa, datowanych na VI - VII w. Badane osady charakteryzują się znacznym zróżnicowaniem topograficznym i geomorfologicznym. Najstarszym typem rozplanowania przestrzennego na tym terenie jest łańcuchowo powiązany układ majdanowy, wywodzący się z okresu rzymskiego, a zanikający pod koniec VI w. W początkach VII w. pojawia się nowa forma zabudowy, składająca się z dwóch naprzemianległych rzędów domostw z majdanem w części produkcyjnej. Układ ten przekształca się następnie w dwurzędówkę naprzemianległą z majdanem przekształconym w regularny układ wielorzędowy.

K. Siuchniński (1974) rozpatruje zależności między osadnictwem wczesnośredniowiecznym a głównymi elementami fizycznogeograficznymi na Pobrzeżu Wschodniopomorskim, na podstawie przebadanej „powierzchni próbnej” dwóch regionów typowych dla głównych cech fizjograficznych tej partii Pomorza. Czynniki wywierającymi wpływ na ukształtowanie się przestrzennych układów osadniczych w okresie od VI do XIII w. były różne składniki rzeźby terenu, hydrografia, struktura powierzchni glebowej i formacje leśne.

Problemem genezy, znaczenia i kształtowania się stosunków osadniczych w dolinie rzeki Bachorzy, w okresie wczesnośredniowiecznym zajął się E. Wiśniewski (1974).

Próbie ujęcia osadnictwa wczesnośredniowiecznego na obszarze Słowacji na podstawie analizy map ze stanowiskami archeologicznymi opublikowanymi przed 1970 r. podjął M. Parczewski (1973).

T. Dunin-Wąsowicz (1974) zajęła się analizą zmian zachodzących w topografii osadnictwa wielkich dolin na niżu środkowoeuropejskim w XIII w. n.e., obejmującym obszary rozciągające się od środkowej Wisły po Łabę. Autorka przedstawia główne kierunki badań nad historią klimatu w Europie, następnie omawia zmiany położenia topograficznego i rozwój układów przestrzennych wybranych ośrodków osadniczych położonych w dorzeczach środkowej Wisły, Warty i środkowej Odry, przechodząc kolejno do charakterystyki głównych czynników wpływających na zmiany osadnictwa wczesnośredniowiecznego na badanym obszarze, którymi były z jednej strony zmiany środowiska naturalnego w wyniku działalności człowieka, z drugiej przemiany zachodzące na skutek zmian klimatycznych.

Ogólną charakterystykę wsi wczesnośredniowiecznej na terenie Polski

znajdujemy w opracowaniu Z. Podwińskiej (1974). Autorka przedstawiła zwięzły zarys dziejów badań dotyczących tych zagadnień, scharakteryzowała materiały źródłowe, stanowiące podstawę opracowania, a następnie przeanalizowała stosunek osad do sieci wodnej i gleb, wielkość osad i ich rozplanowanie, czas powstania oraz funkcjonowanie. Rozpatrzyła ponadto czynniki wpływające na lokalizację i rozwój wsi, szacunkowe wielkości obszarów użytkowanych przez wsie oraz podjęła próbę rekonstrukcji systemu organizacyjnego.

Odtworzenie gospodarki polskiej wsi wczesnośredniowiecznej oraz układu pól ornych na podstawie archeologicznych badań powierzchniowych (rozrzut ceramiki) przeprowadzonych w rejonie Spicymierza, w dwóch opracowaniach przedstawił T. Poklewski (1974, 1974a). Badana wieś w połowie X w. liczyła od 7 - 8 zagród uprawiających rocznie po dwie działki w systemie dwupolowym, o powierzchni równej 2,5 ha. Na przełomie XI/XII w. w związku ze zmianą warunków hydrograficznych tego regionu, nastąpiło przesunięcie centrum osadniczego Spicymierza ze środka doliny na tereny wyżej położone, co pociągnęło za sobą przejście od rozproszonego osadnictwa, położonego bezpośrednio wśród pól do skoncentrowanej osady wiejskiej. Wzrasta ilość pól uprawnych. Stwierdzono również ślady prymitywnego nawożenia pól zawartością śmietnika przyzagrodowego. Zabiegi te stosowano w okresie od XI do XIV w.

Zagadnienie wielkości zaplecza dostarczającego żywności dla wczesnośredniowiecznego Krakowa opracował A. Grygorowicz (1973). Autor zrekonstruował roczne zapotrzebowanie na produkty zbożowe dla miasta na podstawie ustalonej wcześniej liczby mieszkańców, danych hydrologicznych, map glebowych, szacunkowego dziennego spożycia wymienionych produktów na głowę oraz plonów z jednostki powierzchni upraw. Według obliczeń autora, Kraków, łącznie z ludnością wiejską, potrzebował zaplecza przekraczającego 2000 km². Zatem ludność miejska Krakowa dysponująca zapleczem ok. 275 km² nie była w stanie wyżywić się z własnych upraw. Zapotrzebowanie pokrywał głównie rynek lokalny, którego oddziaływanie przekraczało 30 km.

Przedmiotem rozważań tego samego autora (1973a) jest problem układu komunikacyjnego wczesnośredniowiecznego Krakowa. Autor sklasyfikował drogi wlotowe wpadające do węzła krakowskiego układu osadniczego pod kątem funkcji pełnionych przez nie w handlu zewnętrznym, rynku regionalnym, administracji państwowej i kościelnej oraz obliczył strefę zasięgu danego szlaku i obsługiwanej przez niego ludności, dla pierwszej połowy XIII w. Ustalił, że do węzła drogowego badanej aglomeracji wpadały trzy główne szlaki, które zaważyły na wewnętrznym układzie komunikacyjnym przedlokacyjnego miasta. Były nimi: droga z Wieliczki, z Czyżyn - Mogiły i droga z Toń - Skały. Na podstawie przeprowadzonych badań zrekonstruował autor zbliżony schemat komunikacji wewnętrznej - węzeł wrzecionowaty, występujący niemal we wszystkich układach miejskich Polski średniowiecznej.

J. Kotlarczyk (1973) poddaje ponownie analizie kwestię przeznaczenia

i chronologii kopca Krakusa przez analogię do dużych kopców-kurhanów położonych w Przemyskiem i Krakowskiem. Autor wysuwa hipotezę, że proste łączące pary kopców Krakusa i Wandy oraz kopców w Soley i Komorowicach (Przemyskie) wyznaczają kierunki astronomiczne związane z kultem solarnym. Analizowane kurhany mogły być zatem obiektami kultowo-astronomicznymi związanymi z kręgiem kultury celtyckiej, zorientowanymi np. na daty wielkich świąt i wyznaczającymi azymuty wschodów słońca w tych dniach.

J. Strzelczyk (1974) na podstawie analizy zespołu źródeł różnych dyscyplin (archeologia, historia, etnografia, toponomastyka) przedstawia rekonstrukcję osadnictwa słowiańskiego na południowym pogórzu Harzu i na Złotej Niwie w początkach okresu wczesnośredniowiecznego. Osadnictwo słowiańskie na omawianych obszarach nie było jednolite, reprezentując przynajmniej dwa etapy kolonizacji. Pierwszy — żywiolowy — przypadający na VII - VIII w. i drugi, kolonizację podejmowaną z inicjatywy niemieckiej, w wiekach IX - XI.

Problem pobytu Traków na obszarze Karpat północnych i problem pochodzenia Wołochów jest przedmiotem opracowania T. Sulimirskiego (1974). Na podstawie analizy danych lingwistycznych autor uzasadnia, że w czasach prahistorycznych badane obszary zamieszkiwały nieliczne gromady pasterzy pochodzenia trackiego.

Ludność ta w pewnym okresie dostała się pod wpływem plemion celtyckich, w związku z czym przeszła na nią nazwa Vlach — Wołoch, nadawana ludom celtyckim przez plemiona germańskie. Sytuacja tej ludności od X w. począwszy, a szczególnie w ciągu XIII - XIV w. ulegała systematycznemu pogorszeniu, w związku z obejmującą te tereny intensywną kolonizacją rolniczą. Warunki te zmusiły dawnych pasterzy-autochtonów do przejścia na osiadły tryb życia rolników i z czasem doprowadziły do ich sławizacji. Proces ten na skutek mylnej interpretacji nazwy Wołoch, utożsamianej z Rumunem, a na terenach Karpat oznaczającej po prostu górskiego pasterza, nazwany został kolonizacją wołoską, której w istocie nie było. Za rzekome wędrówki Wołochów grzbietami Karpat przyjęto mylnie masowe przepędy owiec, odbywające się dwa razy do roku z siedzib zimowych na letnie.

Zagadnieniem możliwości wyróżnienia kultury archeologicznej odpowiadającej Sklawinom (VI/VII w.) zajęła się Z. Kurnatowska (1974). Autorka poddaje analizie tezę wiążącą Sklawinów z grupą kulturową posługującą się ceramiką typu praskiego dochodząc do wniosku, że obszar występowania tej ceramiki nie pokrywa się, a jedynie zazębia z terytorium, na którym źródła pisane lokalizują Sklawinów. Na terytorium tym występują natomiast pozostałości mieszanej kultury Ipotęști-Cîndești oraz Suceava-Șipot. Autorka rozpatruje kwestię wzajemnych relacji pomiędzy tymi kulturami a obszarem występowania ceramiki typu praskiego, a także kwestię relacji pomiędzy występującą na obszarze północnej Bułgarii kulturą Popina a najwcześniejszą kulturą Słowian Bałkańskich.

Genezę, rozwój oraz przemiany zachodzące w zakresie rzemiosła rogowniczego na obszarze Pomorza, w okresie wczesnośredniowiecznym opracował w dwóch artykułach E. Cnotliwy (1973 i 1974). Pierwsze, wyraźnie czytelne elementy tego rzemiosła dostrzega autor już w okresie wpływów rzymskich (III - V w.). Proces rozwoju zahamowany zostaje pod koniec V w. wędrówkami ludów, a do ponownej jego aktywizacji dochodzi w końcu VIII w. Autor wyróżnia dwa zasadnicze etapy w rozwoju rzemiosła rogowniczego. Pierwszy, przypadający na koniec VIII - IX w., związany ściśle z rozwojem jakościowym i ilościowym rzemiosła kowalskiego, to okres wyodrębniania się omawianego rzemiosła od zajęć domowych. Etap drugi to okres rozwoju rzemiosła rogowniczego, wyodrębniania się w jego łonie specjalizacji wytwórczych i przemian w zakresie jego organizacji. Przechodzenie na wyższy etap produkcji nie następowało równocześnie we wszystkich ośrodkach miejskich, lecz uwarunkowane było charakterem i tempem ich rozwoju. Około połowy X w. pojawiają się pierwsze elementy rzemiosła rogowniczego na wsi. W tym samym czasie w ważniejszych ośrodkach miejskich, takich jak: Poznań, Gniezno, Kruszwica czy Lednica funkcjonują przypuszczalnie także pracownie dworskie. Począwszy od XI w. obserwować można oznaki tworzenia się załączków organizacji cechowych.

Zagadnienie pracowni szklarskich na terenie krajów słowiańskich (Polska i europejska część dzisiejszej ZSRR) rozpatruje M. Dekówna (1974). Według panujących w literaturze przedmiotu poglądów, na wymienionych obszarach występowały dwa rodzaje warsztatów szklarskich. Jedne zajmowały się całością procesu technologicznego związanego z wytopem i obróbką szkła. Drugie produkowały przedmioty szklane z surowca lub półfabrykatów dostarczonych przez pracownie typu pierwszego. Według przypuszczeń autorki na badanych obszarach występowały warsztaty drugiego typu. Nie wyklucza ona jednak możliwości funkcjonowania obok nich pracowni zajmujących się wytapianiem szkła oraz jego dalszą obróbką.

A. Zbierski (1974) na podstawie znalezisk pochodzących głównie z południowo-zachodniego zlewiska Bałtyku omówił typy portów oraz urządzeń portowych, wyróżniając porty morskie i śródlądowe służące jako przystanie rybackie i węzły komunikacyjne, ośrodki portowe położone na szlakach handlowych, urządzenia portowe przeznaczone dla łodzi i statków kupieckich, rybackich, a także jednostek wojskowych. Spośród urządzeń portowych szczegółowiej omówił autor budowę nabrzeży, wyróżniając cztery zasadnicze ich typy. Omówił również metodykę badań dziejów najstarszych portów zlewiska Bałtyku i Morza Północnego.

W. Filipowiak (1974) na podstawie analizy XIII-wiecznych dokumentów pisanych podejmuje próbę lokalizacji dwóch przystani rybackich położonych nad Jeziołem Bukowskim na Pomorzu. Nazwa przystań wykształciła się, zdaniem autora, na gruncie rodzimym już w XII w. i była synonimem pojęcia późniejszego portu. Na określenie miejsca przybijania łodzi rybackich średniowiecze znało również pojęcie stacji rybackich.

S. Lewiński (1974) z pozycji lekarza analizuje pod różnymi aspektami higienę osiedli wczesnośredniowiecznych na obszarze Polski. Na zdrowotność ówczesnych mieszkańców zasadniczy wpływ miały takie czynniki, jak rodzaj osiedla i jego położenie w środowisku geograficznym, typ budownictwa mieszkalnego, budulec, rodzaj konstrukcji i rozmiary domostw oraz urządzenie ich wnętrza. Istotnymi dla higieny elementami były także źródła zaopatrzenia w wodę oraz obecność urządzeń sanitarnych.

S. Suchodolski (1974) zajął się problemem wpływów karolińskich na mennictwo europejskie w X i XI w. Wpływy te w zakresie metrologii uwiadaczniają się w wadze niektórych typów monet, w wadze funta, z którego je bito oraz w stopie menniczej. Ślady intensywne oddziaływania tradycji karolińskich widoczne są również w stemplach monet i wyrażają się w rozpowszechnieniu dwóch najczęściej używanych motywów, a mianowicie krzyża i kaplicy oraz popiersia władcy z profilu i monogramu. Wpływy mennictwa karolińskiego widoczne są także w legendach monet z X - XI w. oraz w kształcie denarów. Istniały również, aczkolwiek mniej uchwytnie, w zakresie organizacji mennictwa i polityki menniczej.

Kilka artykułów dotyczy zagadnień związanych z uzbrojeniem oraz sztuką wojenną.

B. Miśkiewicz (1974) na podstawie analizy źródeł pisanych (Pseudo-Maurycy, Prokop z Cezarei i in.) omawia sposoby prowadzenia działań wojennych przez Słowian naddunajskich. Mieli oni umiejętność prowadzenia różnego rodzaju działań. Taktyka ich wojen opierała się na nagłych wypadach z decydującą rolą czynnika zaskoczenia przy wykorzystaniu zasadzek i obrony przepraw. Znana im była także taktyka walki z za doraźnie zbudowanego obozu warownego — taboru. Ogólną zasadą było unikanie walki w otwartym terenie i dążenie do stałego nękania przeciwnika przez system napadów przypominający założenia wojny podjazdowej. Znali też różne sposoby zdobywania warowni i szturmowania przy użyciu sprzętu oblężniczego.

Próbie interpretacji znaków występujących na dwóch zabytkach (pierścionek ołowiany i oprawka z kości udowej barana lub psa) z Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu jako inskrypcji słowiańskich, podjęła E. Ostrowska (1974). Określane dotychczas jako wątek zdobniczy znaki na XII-wiecznym pierścionku utożsamia autorka z napisem wykonanym przy użyciu bliżej nie określonego alfabetu słowiańskiego, stosowanego ówczesnie na badanym obszarze. Natomiast oprawka kościana zawierać może formułę magiczną wyrażoną specjalnym systemem znaków.

W artykule R. Tomickiego (1974) znajdujemy próbę zastosowania ustaleń etnograficznych dla wyjaśnienia znaczenia i funkcji obiektów archeologicznych, zwanych żmigrodami i wałami żmijowymi, na podstawie ich nazw, zawierających człon wyprowadzony od słowa „żmij”. Istota zwana żmijem to, zdaniem autora, występująca pod różnymi postaciami mityczna istota piorunowładna, opiekująca się ziemskim ogniem, patronująca płodności — być może prastare bóstwo słowiańskie, pierwowzór Peruna (m.in. może opiekun

niektórych partii urządzeń obronnych). Żmigrody i wały żmijowe to korelaty określonego systemu religijnego, którego ślady w społeczeństwach chłopskich przetrwały do XX w.

Zagadnienie kultu tzw. „wody żywej” u Słowian w starożytności i w okresie wczesnośredniowiecznym omawia Z. Rajewski (1974).

J. Leśny (1974) ustosunkowuje się negatywnie do kwestii istnienia ośrodka kultu pogańskiego na Ostrowie Lednickim w okresie przedchrześcijańskim. Zdaniem autora, występują tu raczej pewne ślady repoganizacji wyspy w latach 30-tych XI w.

Próbie rekonstrukcji pogańskiej świątyni Światowita na wyspie Rugii, na podstawie interpretacji przekazu kronikarskiego (Saxo Grammaticus) dotyczącego wewnętrznego ogrodzenia świątyni oraz własne doświadczenia fachowe, przedstawił architekt S. Bukowski (1974). W najogólniejszych zarysach mogła to być konstrukcja wieńcowa z okorowanych bali, wiązanych w narożnikach zacięciami na obłap.

LITERATURA

Wykaz skrótów: Acta Arch. Carp. — Acta Archaeologica Carpathica; Acta Pol. Hist. — Acta Polonia Historica; Acta Arch. Lodz. — Acta Archaeologica Lodziensia; Acta Univ. N. C. — Acta Universitatis Nicolai Copernici w Toruniu; Acta Univ. Wratt. — Acta Universitatis Wratislaviensis; Arch. Polona — Archaeologia Polona; Arch. Polski — Archeologia Polski; Fontes Arch. Posn. — Fontes Archaeologici Posnanienses; Inf. Arch. — Informator Archeologiczny; Inv. Arch. — Inventaria Archaeologica; Kom. Maz. Warm. — Komunikaty Mazursko-Warmijskie; Kosz. Zesz. Muz. — Koszalińskie Zeszyty Muzealne; Kr. M. Pozn. — Kronika Miasta Poznania; Kw. Hist. — Kwartalnik Historyczny; Kw. HKM. — Kwartalnik Historii Kultury Materialnej; Kw. Op. — Kwartalnik Opolski; Mat. Arch. — Materiały Archeologiczne; Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch. — Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego; Not. Płock. — Notatki Płockie; Pom. Ant. — Pomorania Antiqua; Pr. Kom. Hist. — Prace Komisji Historii; Prz. Antr. — Przegląd Antropologiczny; Prz. Arch. — Przegląd Archeologiczny; Prz. Hist. — Przegląd Historyczny; Prz. Geogr. — Przegląd Geograficzny; Prz. Zachpom. — Przegląd Zachodniopomorski; Roczn. Biał. — Rocznik Białostocki; Roczn. Hist. — Roczniki Historyczne; Roczn. Muz. Górn. — Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu; Sil. Ant. — Silesia Antiqua; Sl. Ant. — Slavia Antiqua; Spr. Arch. — Sprawozdania Archeologiczne; Spr. z posiedz. Kom. Nauk. — Sprawozdania z posiedzeń Komisji Naukowych PAN; Spr. PTPN. — Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk; Stud. Arch. Pom. — Studia Archaeologica Pomeranica; Stud. i mat. do dziej. Wlkp. i Pom. — Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza; Wiad. Arch. — Wiadomości Archeologiczne; Wiad. Num. — Wiadomości Numizmatyczne. Zap. Hist. — Zapiski Historyczne; Zesz. Kiel. — Zeszyty Kieleckie; ZOW. — Z otchłani wieków.

Abramowicz A. 1974, *Dalecy i bliscy. Szkice z dziejów archeologii*, Acta Arch. Lodz., ss. 131.

Antoniewicz W. 1974, *Archeologiczne problemy związane z zagadnieniem Balto-Słowian*,

- w: *Slowianie w dziejach Europy. Studia historyczne ku uczczeniu 75 rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej Profesora Henryka Lowmiańskiego*, Poznań, s. 25 - 36.
- Baranowski H. 1974, *Bibliografia historii Pomorza Wschodniego i Zachodniego oraz krajów regionu Bałtyku za rok 1972*, Zap. Hist., 39/2, s. 157 - 206.
- Baranowski T. 1974, *Pojęcie kultury archeologicznej. Dyskusja w zespole opracowującym „Wstęp do prahistorii”*, Kw. HKM, 22/1, s. 155 - 164.
- Barłowski J. S. 1973, *Nowe stanowiska i materiały archeologiczne z terenu przyległego do miasta Rzeszowa*, Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch. za lata 1968 - 1969, Rzeszów, 1974, s. 148 - 153.
- Barnycz-Gupieniec R. 1974, *Drewniane budownictwo mieszkalne w Gdańsku w X-XIII wieku*, Gdańsk Wczesnośredniowieczny, VIII, ss. 227.
- Bender W. 1974, *Młyn z początku XIII wieku na południowym Mazowszu*, Kw. HKM, 22/2, s. 213 - 230.
- 1974a, *Narada Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w sprawie wyników badań wykopaliskowych z 1971 r.*, Spr. Arch. 26, s. 397 - 403.
- Bender W., Studniecka E. 1974, *Z badań archeologiczno-geologicznych stanowiska torfowego w miejscowości Otałążka, pow. Grójec*, Arch. Polski, 19/2, s. 307 - 366.
- Białęcka F. 1974, *O projektowanej inwentaryzacji stanowisk archeologicznych we Francji*, Kw. HKM, 22/3, s. 509 - 513.
- 1974a, *W kwestii centralnego rejestru stanowisk archeologicznych z obszaru Polski*, Kw. HKM, 22/4, s. 656 - 661.
- 1974b, *Z bieżącej praktyki w dziedzinie dokumentacji archeologicznej w ĆSRS*, Kw. HKM, 22/2, s. 363 - 366.
- 1974c, *Tezaurus, Klasyfikacja źródeł archeologicznych*, Warszawa, ss. 27.
- Bielenin K. 1974, *Dymarki świętokrzyskie*, Wiad. Arch. 39/2, s. 123 - 129.
- Bieniak J. 1973, rec: *Strzelno romańskie, Zbiór studiów*, Strzelno 1972, ss. 87, zam. w: Zap. Hist. 39/4, s. 762 - 766.
- Błaszczak W. 1973, *Wyniki badań wykopaliskowych przeprowadzonych w Gzikowie pow. Kalisz*, Fontes Arch. Posn. 24, 1974, s. 207 - 216.
- 1974, *Prace archeologiczne prowadzone przez Muzeum Archeologiczne (w Poznaniu) w roku 1970*, Spr. PTPN, 1 (87) za I i II kwartał 1971 r., s. 90 - 91.
- Borkowska-Bagieńska E. 1974, *Początki i rozwój poznańskiego Starego Miasta w świetle najnowszych badań*, Kr. m. Pozn., 4, s. 131 - 137.
- Bracki M. 1974, *Odszedł przyjaciel Pałuk*, (nekr.), Fakty, nr. 24, s. 2.
- Budzyńska-Wenta J. 1973, *Czaszki z Góry Chelmskiej koło Koszalina*, Kosz. Zesz. Muz. 3, 1974, s. 217 - 234.
- Brochwicz Z. 1974, *Charakterystyka zapraw budowlanych pochodzących z reliktywów wczesnośredniowiecznej architektury w Kaldusie (pow. Chelmino)*, Acta Uniw. N. C., Archeologia, IV, s. 203 - 210.
- Bukowski S. 1974, *Świątynia Światowida — jak mogła wyglądać*, ZOW, 40/1, s. 76 - 78.
- Cabalska M. 1973, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych prowadzonych na grodzisku w Mymoniu pow. Sanok w 1969 r.*, Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch., 1974, s. 112 - 121.
- Cnotliwy E. 1974, *Geneza i rozwój rzemiosła rogowniczego na Pomorzu we wczesnym średniowieczu*, Stud. Arch. Pom., s. 215 - 240.
- 1973, *Przemiany w zakresie obróbki poroży i kości na Pomorzu we wczesnym średniowieczu*, Kosz. Zesz. Muz., 1974, s. 134 - 154.
- Cofta-Broniewska A. 1974, *Wczesnośredniowieczna warzelnia soli w Inowrocławiu, Ziemia Kujawska*, IV, s. 5 - 13.
- Chilmon K. 1974, *Badania wykopaliskowe wczesnośredniowiecznych cmentarzysk kurhanowych w Czarnej Wielkiej i Czarnej Cerkiewnej, pow. Siemiatycze*, Spr. Arch., 26, s. 301 - 316.
- 1974a, *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Suraziu pow. łapski*, Roczn. Biał., 12, s. 444 - 447.

- Chłopocka H. 1974, rec: *Gabriela Mikołajczyk, Początki Gniezna. Studia nad źródłami archeologicznymi*, Biblioteka Fontes Archaeologici Posnanienses, 1, Warszawa-Poznań 1972, ss. 184 zam. w: Roczn. Hist. 40, s. 228 - 232.
- 1974a, rec: *Strzelno romańskie, Zbiór studiów*, Strzelno 1972, ss. 88, zam. w: Roczn. Hist. 40, s. 226 - 228.
- Chudziakowa J. 1974, *W Mogilnie groby rycerzy*, ZOW, 40/4, s. 266 - 268.
- Chudziakowa J., Kola A. 1974, *Źródła archeologiczne z terenu zamku krzyżackiego w Toruniu (badania z 1958 - 1966 r)*, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Prace Archeologiczne 6, Warszawa-Poznań, ss. 110.
- Czapliński W., Wrzesiński W. 1974, rec: *Labuda G., Polska granica zachodnia. Tysiąc lat dziejów politycznych*, Poznań 1971, zam. w: Acta Pol. Hist. 29, s. 195 - 206.
- Czczuga B., Klyszejko E. 1974, *Węgle z grobów cmentarzyska z okresu rzymskiej kultury wschodnio-pomorsko-mazowieckiej w Cecelach pow. siemiatycki*, Roczn. Biał. 12, s. 435 - 437.
- Czerska B. 1974, *Ein Hüttenzentrum der Spät-La-Tène-Zeit am Fluss Cyna im Hochland von Głubczyce*, Arch. Polona, 15, s. 225 - 269.
- Dąbrowska E. 1973, *Upadek „wielkich grodów” i początki państwowej organizacji grodowej w dorzeczu górnej Wisły w X i XI wieku*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk. 17/1, 1974, s. 22 - 24.
- Dąbrowska T. 1974, *Cmentarzysko kultury czerniachowskiej w Gródku Nadbużnym, pow. Hrubieszów*, Wiad. Arch. 39/2, s. 229 - 236.
- 1974a, *Aleksander Gardawski (nekr.)*, Spr. Arch. 26, s. 411 - 412.
- Dąbrowski J. 1974, *Jan Aleksander Gardawski (nekr.)*, ZOW, 40/2, s. 169 - 170.
- Dekówna M. 1974, *Au sujet de l'existence a l'époque du haut Moyen Age d'ateliers de transformation du verre dans les pays slaves*, Arch. Polona, 15, s. 305 - 312.
- 1974a, *VI Kongres „Association Internationale pour l'histoire du verre”*, Kw. HKM, 22/1, s. 199 - 204.
- Dekówna M., Reyman J., Suchodolski S. 1974, *Wczesnośredniowieczny skarb srebrny z Zalesia powiat Słupca, Tom II. Monety bizantyjskie, monety zachodnioeuropejskie, ozdoby, podsumowanie*, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk, s. ss. 189.
- Domański G. 1974, *Rozpoznawcze badania wykopaliskowe osady z okresu wpływów rzymskich w Krzanowicach, pow. Opole*, Spr. Arch. 26, s. 91 - 96.
- Dunin-Wąsowicz T. 1974, *Zmiany w topografii osadnictwa wielkich dolin na niżu środkowoeuropejskim w XIII wieku*, Warszawa - Wrocław - Kraków - Gdańsk, s. 178.
- Dymaczewski A. 1973, *Badania ratunkowe w kościele poddominikańskim w Poznaniu w roku 1957*, Fontes Arch. Posn. 24, 1974, s. 200 - 206.
- 1974, *Struktury upraw rolnych na Pomorzu starożytnym*, Stud. Arch. Pom. s. 153-158
- 1974a, *Badania wykopaliskowe Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w 1970 r. w Odercy okr. Totbuchin w Bułgarii*, Spr. PTPN, 1 (87) za I i II kwartał 1971 r., s. 91 - 93.
- 1974b, *Działalność naukowo-badawcza Zakładu Archeologii Wielkopolski i Pomorza IHKM PAN w roku 1970*, Spr. PTPN, 1 (87), za I i II kwartał 1971, s. 93 - 94.
- Dymaczewski A., Kurnatowska Z. 1974, *Polskie badania w dziedzinie archeologii słowiańskiej krajów naddunajsko-balkańskich*, Balkanistyka Polska, Materiały z Posiedzeń Naukowych Komisji Balkanistycznej przy Komitecie Słowianoznawstwa PAN w latach 1972 - 1973, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk, s. 39 - 54.
- Dzieduszycka B. 1974 *Badania nad surowcem bizantyjskich monet „brązowych” znalezionych w Styrmen, okręg Ruse (Bułgaria)*, Wiad. Num. 18/1, s. 24 - 29.
- Dzięczkowski A. 1974, *Subfosalne szczątki mięczaków (Mollusca) i roślin ze stanowiska I w Otałężce pow. Grójec*, Arch. Polski, 19/2, s. 379 - 386.
- Effertowa J. 1974, *Bibliografia prac naukowych profesora Jana Żaka do roku 1973*, Stud. Arch. Pom. s. 11 - 21.

- 1974a, *Ostatnie badania nad Słowiańszczyzną starożytną i wczesnośredniowieczną w ZSRR*, Sl. Ant. 21, s. 239 - 255.
- Filipowiak W. 1974, *Słowiańskie przystanie nad Jeziorem Bukowskim na Pomorzu*, Stud. Arch. Pom. s. 241 - 253.
- Florkowski A. 1974, *Opracowanie antropologiczne serii pochówków szkieletowych z cmentarzyska wczesnośredniowiecznego w Brzozie pow. Toruń*, Acta Univ. N. C. Archeologia IV, s. 245 - 252.
- 1974a, *Wstępne badania antropologiczne średniowiecznego cmentarzyska w Skrwilnie*, Acta Univ. N. C. Archeologia IV, s. 251 - 258.
- Gajewski L. 1974, *Odkrycia i wykopaliska archeologiczne w Ciuślicach pow. Kamienna Wielka*, Spr. Arch. 26, s. 73 - 90.
- 1974a, rec: *Andrzej Żaki, Wędrowki Sącza. O rozwoju sądeckiego ośrodka osadniczego do schyłku XIII stulecia*. Wydawnictwo Literackie Kraków 1974 ss. 160, il. 31, zam. w: ZOW, 40/3, s. 242 - 243.
- Gardawski A. 1974, *Ziemia odsłania tajemnice*. Warszawa, ss. 79.
- Gąssowska E. 1974, *Zarys kultury wczesnośredniowiecznej Europy. Dyskusja stycznioczerwiec 1973 r.*, Kw. HKM, 22/1, s. 164 - 177.
- Gedl M. 1973, *Profesor dr Rudolf Jamka (nekr.)*, Mat. i Spr. Rzecz. Ośr. Arch. za lata 1968 - 1969, Rzeszów 1974, s. 3 - 5.
- Gładkowska-Rzeczycka J. 1974, *Wzrost ludności Pomorza Wschodniego na przestrzeni wieków*, Pom. Ant. 5, s. 211 - 217.
- 1974a, *Jeszcze w sprawie badań paleodemograficznych w Polsce*, Sl. Ant. 21, s. 177 - 179.
- Głosek M. 1974, rec: *Rauhutowa Jadwiga, Wczesnośredniowieczny grobowiec z XII w. z Czerska pod Warszawą*, Arch. Polski, 17/1, 1972, s. 143 - 160, zam. w: Kw. HKM, 22/1, s. 126 - 127.
- Godłowski K. 1973, *Ciągłość osadnicza i kulturowa na ziemiach polskich*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk. 17/2, 1974, s. 360 - 362.
- 1974, *Chronologia okresu późnorzymskiego i wczesnego okresu wędrowek ludów w Polsce północno-wschodniej*, Roczn. Biał. 12, s. 9 - 109.
- Gołubkow J. 1974, *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Czeladzi Wielkiej, pow. Góra*, Sil. Ant. 16, s. 231 - 235.
- Groth P., Kucharski J., Świdarska A. 1974, *Bibliografia Pomorza Gdańskiego za rok 1971*. Warszawa—Poznań, ss. 299.
- Gruszczyńska A. 1973, *Badania na stanowisku nr 2 w Cieszanowie pow. Lubaczów w roku 1969*, Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch. za lata 1968 - 1969, Rzeszów 1974, s. 123 - 125.
- 1973a, *Badania wykopaliskowe na stanowisku nr 3 w Rzeszowie Staromieściu w latach 1968 - 1969*, Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch. w latach 1968 - 1969, Rzeszów 1974, s. 118 - 121.
- Grygorowicz A. 1973, *Z badań nad zapleczem żywielińskim wczesnośredniowiecznego Krakowa*, Spraw. z posiedz. Kom. Nauk. 17/2, 1974, s. 357 - 358.
- 1973a *Z badań nad układem komunikacyjnym wczesnośredniowiecznego Krakowa*, Spraw. z posiedz. Kom. Nauk. 17/2, 1974, s. 368 - 371.
- Guldon Z. 1974, *Dzieje hutnictwa żelaznego na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej do XVI wieku*, Ziemia Kujawska, 4, s. 31 - 45.
- Grześkowiak J. 1974, *Materiały z badań wykopaliskowych przeprowadzonych w 1969 roku na Górze Zamkowej w Dobrzyńniu nad Wisłą powiat Lipno*, Acta Univ. N.C. Archeologia IV, s. 211 - 233.
- Haftka M. 1974, *Wczesnośredniowieczny puchar na pustej nóżce z Elbląga. Na tle ważniejszych znalezisk z terenu Polski*, Pom. Ant. 5, s. 329 - 342.
- Hensel W. 1974, *L'ethnogenésologie*, Sl. Ant. 21, s. 1 - 4.
- 1974a, *Do etnogenezy Słowian*, w: *Słowianie w dziejach Europy. Studia Historyczne*

- ku uczczeniu 75- rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej profesora Henryka Łowmiańskiego, Poznań, s. 37 - 39.
- 1974b, *Kultura materialna wsi wczesnośredniowiecznej. Francusko-polska sesja naukowa*, Paryż 16 - 17 X 1973 r. Nauka Polska, 22/4, s. 142 - 143.
  - 1974c, *Archeologia, XXX lat PRL*, Fakty, 14, s. 3.
  - 1974d, *VII Międzynarodowy Kongres Slavistów w Warszawie. Podsumowanie. Skróty przemówienia*, Sl. Orient. 2 s. 139 - 144.
  - 1974e, *Pomniki kultury — źródłem świadomości narodu*, Arch. Polski. 19/2, wstęp do tomu.
  - 1974f, *Symposium polsko-włoskie nt. początków miast w Południowej Italii — Salerno 10 XII 1973 r.*, Sl. Ant. 21, s. 290 - 291.
  - 1974g, *U źródeł Polski średniowiecznej*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, ss. 346.
  - 1974h, *O problematyce polskiej archeologii we Włoszech (Piza 15 XII 1973)*, Sl. Ant. 21, s. 289.
  - 1974i, rec: *Jiro Hasegawa, Z badań nad wczesnośredniowieczną ceramiką zachodniostowiańską*, Sl. Ant. 21, s. 276.
- Hoczyk-Siwkova 1974, *Sprawozdanie z badań Lublina przedlokacyjnego w latach 1967 - 1969*, Spraw. Arch. 26, s. 97 - 113.
- Informator Archeologiczny, Badania rok 1973, Warszawa 1974, s. 329.
- Inventaria Archaeologica, 32, Warszawa 1974, pls. 201 - 205, *La Tène III- Période Romaine, civilisation de Przeworsk*.
- Janowski J. 1973, *Przełęcz karpackie w okresie rzymskim*, Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch. za lata 1968 - 1969, Rzeszów 1974, s. 47 - 52.
- 1973a, *Wczesnośredniowieczne ciałopalne cmentarzysko kurhanowe w Trepczy pow. Sanok*, Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch. za lata 1968 - 1969, Rzeszów 1974, s. 105 - 112.
- Jaskanis D. 1974, *Ostatni sezon badawczy na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Świętku-Strumianach w pow. wysokomazowieckim*, Roczn. Biał. 12, s. 442 - 444.
- 1974a, *Wstępne wyniki badań z osady z okresu rzymskiego przeprowadzonych w Osowej pow. suwalski w 1971 r.*, Roczn. Biał. 12, s. 421 - 427.
- Jaskanis J. 1974, *Badania cmentarzyska z okresu rzymskiego w Cecelach, pow. siemiatycki przeprowadzone w latach 1969 - 1970*, Roczn. Biał. 12, s. 429 - 435.
- 1974a, *Badania drugiego kurhanu z okresu rzymskiego w Skiwach Małych pow. siemiatycki*, Roczn. Biał. 12, s. 437 - 442.
  - 1974b, *Badania wykopaliskowe w woj. białostockim przeprowadzone w latach 1969 - 1971 przez Konserwatora Zabytków Archeologicznych*, Roczn. Biał. 12, s. 403 - 407.
  - 1974c, *Odkrycie stanowiska archeologicznego w Malinowie pow. suwalski*, Roczn. Biał. 12, s. 418 - 421.
  - 1974d, *Obrządek pogrzebowy Zachodnich Baltów u schyłku starożytności (I - V w n.e.)*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk ss. 296.
- Jasnosz S. 1973, *Wspomnienie pośmiertne o profesorze doktorze Zdzisławie Rajewskim (1907 - 1974)*, Fontes Arch. Posn. 24, 1974, s. 280 - 282.
- Jodłowski A. 1974, *Gródek średniowieczny w Chrostowej pow. Bochnia*, Spr. Arch. 26, s. 217 - 334.
- 1974a, *Wczesnośredniowieczny gród w Łapczycy pow. Bochnia w świetle badań lat 1965 - 1967 i 1972*, Spr. Arch. 26, s. 239 - 297.
  - 1973, *Poszukiwania wczesnośredniowiecznej warzelni soli w okolicach Wrębczyna nad Wartą*, Fontes Arch. Posn. 1974, s. 195 - 199.
- Jodłowski A, Reguła K. 1974, *Materiały archeologiczne z badań powierzchniowych w dolinie Białej Dunajcowej*, Acta Arch. Carp. 14, s. 107 - 113.
- Kaczanowski K. 1974, *Analiza antropologiczna wczesnośredniowiecznych pochówków ciałopalnych z kurhanów 1, 4 i 7 w Kornatce pow. Myślenice*, Spr. Arch. 26, s. 189 - 195

- 1974a, *Analiza antropologiczna wczesnośredniowiecznych pochówków ciałopalnych z Guciowa pow. Zamość*, Spr. Arch. 26, s. 183 - 185.
- Kaczanowski P., Mączyńska M. 1974, *Konferencja „Kultury archeologiczne i strefy kulturowe w Europie środkowej w okresie wpływów rzymskich”*, Spr. Arch. 26, s. 404 - 407.
- Kaczkowski M. 1974, *Polożenie, zasięg i rozplanowanie najstarszych wczesnośredniowiecznych osad otwartych w okolicach Głogowa*, Wiad. Arch. 39/2, s. 247 - 255.
- Kamińska J. 1974, *Mittelalterliche Ritterburgen in Polen*, Arch. Polona, 15, s. 97 - 106.
- 1974a, *Potrzeba dalszych badań archeologicznych nad średniowiecznym Gdańskiem (szkic dyskusyjny)*, Pom. Ant. 5, s. 403 - 406.
- Kamiński W., Makiewicz T. 1974, *Znaleziska instrumentów muzycznych w osadzie kultury przeworskiej na stanowisku 11 w Janikowie pow. inowrocławski*, Sl. Ant. 21, s. 157 - 166.
- Kardaszewicz J. 1974, rec: *Nadolski Andrzej, Polska broń biała*, Wrocław 1974, zam. w: WTK, nr 49, s. 9.
- Każmierczyk J., Kramarek J., Lasota Cz. 1974, *Badania na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu w 1972 roku*, Sil. Ant. 16, s. 241 - 277.
- Kietlińska A. 1974, *Unikatowa płytką żelazną i inne zabytki z cementarzyska kurhanowego w Lisowie pow. Grójec*, Wiad. Arch. 39/1, s. 55 - 61.
- Kmietowicz A. 1974, *Nieznaný skarb dirhemów arabskich z X w. z terenu Białorusi*, Wiad. Num. 18/1, s. 30 - 46.
- Kmietowicz-Drathowa I. 1974, *Wstępna rekonstrukcja naturalnej topografii centrum Krakowa*, Mat. Arch. 15, s. 151 - 159.
- Kola A. 1974, *Wczesnośredniowieczny gród i osada podgrodzowa w Długim Moście, powiat brodnicki, w świetle badań archeologicznych*, Pr. Kom. Hist. 10, s. 9 - 42.
- 1974a, *Wyniki badań archeologiczno-sondazowych i ratowniczych przeprowadzonych na terenie Chelmna i Starogardu pow. Chelmino w latach 1969 - 1970*, Acta. Uniw. N.C. Archeologia IV, s. 167 - 201.
- Kóćka-Krenz A. 1973, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na cmentarzysku z okresu wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza w Koninie stan. B*, Fontes Arch. Posn. 24, 1974, s. 244 - 246.
- Koperski A. 1973, *Komunikat o badaniach archeologicznych w Trójczycach pow. Przemysł w latach 1968 - 1969*, Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch. za lata 1968 - 1969, Rzeszów 1974, s. 89 - 91.
- 1973a, *Ratownicze badania archeologiczne na terenie wczesnośredniowiecznej osady garncarskiej w Przemyslu*, Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch. za lata 1968 - 1969, Rzeszów, 1974, s. 121 - 123.
- Kosiński D. 1973, *Wyniki badań ratunkowych na stanowisku nr 1 w Kobiernie, pow. Krotoszyn*, Fontes Arch. Posn. 1974, s. 190 - 194.
- Kotlarczyk J. 1973, *Tumulus Gallicus dictus Rękawka*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk. 17/1, 1974, s. 9 - 12.
- 1974, *Wczesnośredniowieczna osada przygrodzowa w Bachowie nad Sanem*, Acta Arch. Carp. 14, s. 115 - 131.
- Kotlarczyk J., Parczewski M., Pękala K. 1974, *Pierwsze stanowiska archeologiczne na terenie wsi Bachórze, pow. Przemysł*, Acta Arch. Carp. 14, s. 147 - 150.
- 1974a, *Odkrycie osady wczesnośredniowiecznej w Bachórze pow. Brzozów, stanowisko 16*, Acta Arch. Carp. 14, s. 133 - 145.
- Kowaleczyk J. 1974, *Badania powierzchniowe pałacym zadaniem archeologii*, Wiad. Arch. 39/1, s. 28 - 31.
- Kowalski K. 1974, *Badania powierzchniowe w archeologii*, Wiad. Arch. 39/1, s. 40 - 42.
- Kozikowska Z. 1974, *Ryby w pokarmie średniowiecznych (X - XIV w.) mieszkańców Wrocławia na Ostrowie Tumskim jako wskaźnik gatunków łowionych w wodach danych*

okolic lub docierających tam drogą handlu, Acta Univ. Wratislaviensis. Prace Zoologiczne, 6, s. 3 - 14.

- Kranz I. 1974, *Ogólna charakterystyka materiału kostnego zwierzęcego z wykopalisk wczesnośredniowiecznego Topolna, pow. Świecie, Pom. Ant. 5, s. 385 - 396.*
- 1974a, *Szczątki zwierzęce z wykopalisk wczesnośredniowiecznego grodziska w Obrowie, powiat tucholski, Pr. Kom. Hist. 10, s. 63 - 69.*
- Kramarkowa I. 1974, *Wyniki badań archeologicznych na osadzie z okresu wpływów rzymskich w Radwanicach, pow. Wrocław w 1969 roku, Sil. Ant. 16, s. 211 - 230.*
- 1974a, *Grób szkieletowy z przelomu I i II w.n.e. odkryty w Radwanicach pow. Wrocław, Sil. Ant. 16, s. 197 - 204.*
- Kramarek J. 1974, *Z dziejów archeologii na Śląsku, Część VI: rok 1947 i 1948, Sil. Ant. s. 279 - 299.*
- Kunysz A. 1973, *Sprawozdanie z badań archeologicznych przy budynku byłej Szkoły Katedralnej w Przemyśle w latach 1968 - 1969, Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch. za lata 1968 - 1969, Rzeszów 1974, s. 125 - 126.*
- Kurnatowska Z. 1974, *Die „Sclaveni” im Lichte der archäologischen Quellen, Arch. Polona, 15, s. 51 - 66.*
- 1974a, *VI Międzynarodowy Kongres Słowistów (Warszawa 21 - 27 VIII 1973 r.), Sl. Ant. 21, s. 288.*
- 1974b, *Symposium poświęcone początkom i rozwojowi rzemiosł średniowiecznych (VI - XV w.) w Budapeszcie (25 - 27 X 1973), Sl. Ant. 21, s. 288 - 289.*
- Kurnatowski S. 1974, *O zasadach regionalnych badań osadniczych, Kw. HKM, 22/3, s. 545 - 555.*
- Kutrzeba-Pojnarowa A. 1974, *Włodzimierz Antoniewicz i jego powiązania z etnografią. Wspomnienie pośmiertne, Etnografia Polski, 18/2, s. 11 - 15.*
- Lachowicz F. 1974, *Badania archeologiczne w województwie koszalińskim w latach 1945 - 1973, Stud. Arch. Pom. ss. 279.*
- 1973, *Z problematyki badań archeologicznych na terenie województwa koszalińskiego w 1972 r., Kosz. Zesz. Muz. 3, 1974, s. 3 - 12.*
- Lalik T. 1974, rec: *Rudolf Jamka, Początki głównych miast wczesnośredniowiecznych w Polsce Południowej w świetle badań archeologicznych, część II: Przemyśl, Lublin, Sandomierz, Wiślica i Opole, Zeszyty Naukowe Univ. Jagiellońskiego, Prace Archeologiczne z. 15, Warszawa 1973, zam. w: Kw. HKM, 22/1, s. 119 - 121.*
- 1974a, rec: *A. Żaki, Wędrówki Sęcza. O rozwoju sądeckiego ośrodka osadniczego do schyłku XIII stulecia, Kraków 1974, zam. w: Kw. Hist. 81/4, s. 910.*
- Leciejewicz L. 1973, *Początki Szczecina w świetle badań archeologicznych, Prz. Zachpom. 17, 1974, s. 59 - 75.*
- 1974, *O pochodzeniu rogowej rzeźby ze Wzgórza Zamkowego w Szczecinie, Stud. Arch. Pom. s. 177 - 188.*
- Lepówna B. 1974, *Kola garncarskie na pieczęciach cechów zachodniopomorskich, Pom. Ant. 5, s. 151 - 164.*
- 1974a, *W sprawie pracowni garncarskiej w Biskupinie (odpowiedź na recenzję Z. Szafrńskiej mojej pracy pt. Garncarstwo gdańskie w X - XIII wieku), Pom. Ant. 5, s. 397 - 401.*
- Leśny J. 1974, *W sprawie kultu pogańskiego na Ostrowie Lednickim we wczesnym średniowieczu, Sl. Ant. 21, s. 119 - 135.*
- Lewiński S. 1974, *Niektóre zagadnienia dotyczące higieny we wczesnośredniowiecznych osiedlach na terenie Polski, Acta Univ. N.C. Archeologia IV, s. 139 - 149.*
- Liana T. 1974, *Dr Alina Kietlińska (nekr.), ZOW, 40/3, s. 239.*
- Łastowiecki M. 1973, *Sprawozdanie z badań na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Łądzie pow. Ślupca w roku 1972, Fontes Arch. Posn. 24, 1974, s. 247 - 249.*
- 1973a, *Sprawozdanie z badań powierzchniowych w Poznaniu, w dzielnicy Nowe Miasto, Fontes Arch. Posn. 24, 1974, s. 252.*

- Łosiński W. 1973, *Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Bardach i Świelubiu pod Kolobrzegiem*, Kosz. Zesz. Muz. 3, 1974, s. 102 - 119.
- 1974, *Srebrny wystrój odzieży z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Świelubiu w powiecie kolobrzesckim*, Stud. Arch. Pom. s. 159 - 175.
- Łuka L. J. 1974, *Osadnictwo starożytne i wczesnośredniowieczne na terenie powiatu chojnickiego*, Pom. Ant. 5, s. 175 - 210.
- Łuka A. 1974, rec: *Anna Wapińska, Materiały do wczesnośredniowiecznego bursztyniurstwa gdańskiego, Gdańsk wczesnośredniowieczny, t. 6, 1968, s. 83 - 100, zam. w: Pom. Ant. 5, s. 514 - 515.*
- Łuka A., Łuka L. J. 1974, *Bibliografia polskiej archeologii pradziejowej i wczesnośredniowiecznej za lata 1967 - 1969 (z uzupełnieniem za lata poprzednie)*, Pom. Ant. 5, s. 519 - 534.
- Madyda R. 1973, *Metalowe części pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim*, Spr. z Posiedz. Kom. Nauk. 17/1, 1974, s. 16 - 18.
- Magnuszewicz M., Wrona-Kuprowska T. 1974, *Analiza antropologiczna Słowian Wschodnich z IX - XIII w.*, Acta Univ. Wratisl. Prace Zoologiczne, 5, s. 129 - 135.
- Makiewicz T. 1974, *Z problematyki kultury przeworskiej w świetle badań nad Jeziorem Pakoskim*, Spr. PTPN, 1 (87), za I i II kwartał 1971, s. 95 - 96.
- 1974a, *Badania Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej w 1970 roku*, Spr. PTPN, 1 (87) za I i II kwartał 1971, s. 94 - 95.
- Marcinkian A. 1974, *Grób wojownika z Grzmiącej*, ZOW, 40/3, s. 193 - 194.
- Matuszewski A., Wielowiejski J. 1974, *Statystyczna metoda reprezentatywności znalezisk monet rzymskich*, Wiad. Num. 18/1, s. 1 - 16.
- Matuszewski J. 1973, *Badania archeologiczne na wielokulturowym stanowisku nr 1 w Tryńczy pow. Przeworsk.* Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch. za lata 1968 - 1969, Rzeszów, 1974, s. 92 - 95.
- Mazurowski R. 1974, *Możliwości poznawcze badań powierzchniowych*, Wiad. Arch. 39/1, s. 32 - 39.
- Metody, wyniki i konsekwencje badań kości z grobów ciałopalnych.* Materiały z sesji naukowej w dniu 25 III 1972 roku, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Biologii i Nauk o Ziemi, Seria Antropologiczna nr 2, Poznań 1974, ss. 148.
- Mikolajczyk A. 1974, *Zespół monet średniowiecznych odkrytych na grodzisku w Raciążu pow. Tuchola*, Wiad. Num. 18/2, s. 98 - 103.
- Miśkiewicz B. 1974, *Najstarsze sposoby prowadzenia działań wojennych Słowian w: Słowianie w dziejach Europy, Studia Historyczne ku uczczeniu 75 rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej profesora Henryka Łowmiańskiego*, Poznań, s. 41 - 49.
- 1974a, rec: *Gabriela Mikolajczyk, Początki Gniezna, Studia nad źródłami archeologicznymi*, Warszawa—Poznań, 1972, zam. w: Stud. i Mat. do dziejów Wlkp. i Pom. 11, s. 262 - 264.
- Miszkiewicz B. 1974, *Analiza antropologiczna wczesnośredniowiecznych szczątków kości ludzkich z Czeladzi Wielkiej pow. Góra*, Sil. Ant. 16, s. 237 - 240.
- 1974a, *Szkielet ludzki z I/II w.n.e., odkryty na osadzie w Radwanicach pow. Wrocław*, Sil. Ant. 16, s. 205 - 209.
- Nadolski A. 1974, *Polska broń biała*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, ss. 168.
- Naumowicz-Śmigielska E. 1973, *Wstępne sprawozdanie z badań wykopaliskowych na gródku średniowiecznym w Dąbrówce pow. Poznań*, Fontes Arch. Posn. 24, 1974, s. 250 - 251.
- Nawroński T. 1973, *Badania powierzchniowe w okolicach Lipia pow. Świdwin*, Kosz. Zesz. Muz. 3, 1974, s. 120 - 133.
- Niewęgłowski A. 1974, *Perspektywy zastosowania metody mikrogeograficznej w badaniach okresów lateńskiego i rzymskiego w Polsce*, Arch. Polski, 19/1, s. 235 - 246.

- Niwiński A. 1974, *Badania sondażowe na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Ciepłym IV pow. Tczew*, Pom. Ant. 5, s. 375 - 384.
- Olczak J. 1974, *Niektóre aspekty badań grodzisk stożkowatych na Pomorzu Środkowym*, Stud. Arch. Pom. s. 255 - 287.
- Olczak J., Malinowski T. 1974, *Fragmety naczynia szklanego z warstwy wczesnośredniowiecznej grodziska w Komorowie pow. szamotulskim*, Sl. Ant. 21, s. 137 - 156.
- Ostrowska E. 1974, *Monuments épigraphiques du haut Moyen âge à Wrocław*, Arch. Polona, 15, s. 299 - 303.
- Oświat J., Żurek S. 1974, *Stratygrafia i fazy rozwojowe torfowiska Otałążka*, Arch. Polski, 19/2, s. 367 - 377.
- Parczewski M. 1973, *Z badań nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym na Słowacji*, Spr. z posiedz. Kom. Nauk. 17/1, 1974, s. 6 - 7.
- 1974, rec: Hensel Witold, Hilczer-Kurnatowska Zofia, *Studia i Materiały do Osadnictwa Wielkopolski Wczesnohistorycznej*, t. 4, Wrocław 1972, zam. w: Spr. Arch. 26, s. 393 - 395.
- Pazda S. 1974, *Aus Untersuchungen über Probleme der Töpferwerkstätten des 4 - 5 Jh. u.Z. in Niederschlesien*, Arch. Polona, 15, s. 271 - 298.
- Pazdur J. 1973, *O początkowych silach miastotwórczych na terenie Kielc*, Zesz. Kiel. s. 7 - 16.
- Pawlikowa B. 1974, *Węgły drzewne z wczesnośredniowiecznych kurhanów ciałopalnych w Guciowie, pow. Zamość i Kornatce, pow. Myślenice*, Spr. Arch. 26, s. 171 - 182.
- Perzyńska-Holasowa M. 1974, *Przegląd polskich prac dotyczących Słowiańszczyzny starożytnej i wczesnośredniowiecznej na podstawie publikacji z 1972 r.* Sl. Ant. 21, s. 201 - 238.
- Piaskowski J. 1974, *Metaloznawcze badania przedmiotów żelaznych z cmentarzyska w Karczewiu, pow. Węgrów*, Wiad. Arch. 39/1, s. 80 - 89.
- 1974a, *Metaloznawcze badania materiałów żelaznych z wczesnośredniowiecznego grodziska w Szczaworyżu, pow. Busko*, Spr. Arch. 26, s. 233 - 240.
- 1974b, *Untersuchungen der frühmittelalterlichen Eisen- und Stahltechnologie der Slaven in den Gebieten zwischen Weichsel und Oder*, Arch. Polona 15, s. 67 - 96.
- 1974c, *O stali damasceńskiej*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1974, ss. 366.
- 1974d, *Schlussbemerkungen zur Diskussion mit R. Pleiner in Frage der Identifikationskriterien in Hinsicht auf die Technologie altertümlicher eisener Gegenstände*, Acta Arch. Carp. 14, s. 155 - 156.
- Pietrzak M., Łuka L. J. 1974, *Cmentarzysko ze starszego okresu rzymskiego w Gólbiewie Wielkim, pow. Gdańsk*, Pom. Ant. 5, s. 299 - 327.
- Piniński J. 1974, rec: S. Suchodolski, *Początki mennictwa w Europie Środkowej, Wschodniej i Północnej*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1971, ss. 272, zaun. w: Arch. Polski, 19/2, s. 527 - 530.
- Piontek J. 1974, *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Brzegu Głogowskim, pow. Głogów*, Przegl. Antr. 40/2, s. 281 - 290.
- Pleiner R. 1974, *Nochmals zu J. Piaskowski's Erkennungsmerkmalen der alten Schmiedetechnik*, Acta Arch. Carp. 14, s. 151 - 154.
- Podwińska Z. 1974, *Les villages sur les territoires polonais à l'époque du haut Moyen âge. Resultats des recherches archéologiques*, Arch. Polona, 15, s. 123 - 149.
- Poklewski T. 1974, *Układ pól ornych w średniowiecznym Spicymierzu*, Kw. HKM. 22/3, s. 491 - 498.
- 1974a, *Średniowieczna wioska w oczach archeologa*, ZOW, 40/1, s. 55 - 59.
- Polskie szkło do połowy 19 wieku*, Praca zbiorowa pod redakcją Zofii Kamińskiej, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, ss. 177. 1974.
- Poznań we wczesnym średniowieczu*, t. IV, Praca zbiorowa pod redakcją Witolda Honsła i Jana Żaka, Polskie Badania Archeologiczne, 17, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1974, ss. 203.

- Pyrgała J. 1974, *Archäologische, archäonaturwissenschaftliche und technologische Studien über die Siedlungsmikroregionen zwischen Weichsel und Wkra in der Römerzeit*, Kw. HKM, 22/3, s. 425 - 444.
- 1974a, *Cmentarzysko ciałopalne z późnego okresu rzymskiego w Drozdowie pow. Płońsk*, Wiad. Arch. 39/2, s. 237 - 245.
- 1974b, *Rogowe narzędzia plecionkarskie z I w. p.n.e. — XI - XII w.*, Wiad. Arch. 39/1, 48 - 53.
- Przewoźna K. 1974, *Nowe odkrycia osiedli z okresu późnolateńskiego w Polsce północnej*, Stud. Arch. Pom. s. 107 - 111.
- 1974a, *Struktura i rozwój zasiedlenia południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej u schyłku starożytności*, Warszawa—Poznań, ss. 196, Prace Komisji Archeologicznej PTPN, t. 8, z. ss. 196.
- Rajewski Z., 1974, *Święta woda u Słowian — źródła, rzeki, jeziora*, Sl. Ant. 21, s. 111 - 117.
- Reyniak J., *Wczesnośredniowieczne materiały z wykopu XXIII przy ul. Senackiej 3 w Krakowie*, Mat. Arch. 15, s. 161 - 172.
- Rogosz R. 1974, *Grodzisko wczesnośredniowieczne w Szczecinie—Mścięcinie*, Warszawa, ss. 245.
- Romanow J. 1974, *Wielokulturowa osada w Książku pow. Kłodzko*, Sil. Ant. 16, s. 175 - 196.
- Rulewicz M. 1974, *Ze studiów nad rybolowstwem we wczesnośredniowiecznych miastach przy ujściu Odry*, Arch. Polski, 19/2, s. 387 - 482.
- Samsonowicz A. 1974, *Z badań nad wytwórczością skórzaną w Polsce wczesnośredniowiecznej*, Kw. HKM, 22/4, s. 633 - 653.
- Samsonowicz H., Hensel W., Michałowski K. 1974, *Stan i perspektywy rozwojowe historii, archeologii i historii kultury materialnej*, w: *II Kongres Nauki Polskiej — Materiały i dokumenty*, tom II, część 1, s. 387 - 422.
- Schramm Z. 1974, *Szczątki kostne zwierząt w wykopaliskach wczesnośredniowiecznych grodziska nad Jeziora Więcborskiego, powiat Sępólno Krajeńskie*, Acta Univ. N.C., Archeologia IV, s. 275 - 308.
- 1974a, *Szczątki kostne zwierząt wczesnośredniowiecznych z wykopalisk w Gnieźnie*, Acta Univ. N. C., Archeologia IV, s. 259 - 274.
- Silesia Antiqua 1974, t. 16, ss. 85, Indeksy tomów 1 - 10.
- Siuchniński K. 1974, *Zależność między osadnictwem wczesnośredniowiecznym a głównymi elementami fizyczno-geograficznymi na Pobrzeżu Wschodniopomorskim*, Stud. Arch. Pom. s. 189 - 214.
- Skrzypek J. 1973, *Archeologiczne badania ratowniczo-zabezpieczające na stanowisku 2 w Karlinie, pow. Białogard*, Kosz. Zesz. Muz. 3, 1974, s. 70 - 78.
- Strzelczyk J. 1974, *Słowianie na południowym pogórzu Harzu i na Złotej Niwie*, Prz. Hist. 65/2, s. 223 - 242.
- Stawiarska T. 1974, *Paciorki szklane z okresu wpływów rzymskich występujące w kulturze zachodniobałtyckiej*, Arch. Polski, 19/2, s. 177 - 233.
- Strzałko J., Ostoja-Zagórski J. 1974, *W sprawie badań paleodemograficznych w Polsce. Uwagi polemiczne*, Sl. Ant. 21, s. 167 - 176.
- Stós Z. 1973, *Zastosowanie metody fluorescencyjnej w badaniu srebrnych monet zabytkowych*, Spraw. z posiedz. Kom. Nauk. 17/2, 1974, s. 364 - 365.
- Strzyżewski Cz. 1973, *Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych i wykopaliskowych na terenie osady z okresów późnolateńskiego i wczesnorzymskiego w Bogucinie, pow. Kołobrzeg w latach 1970 - 1972*, Kosz. Zesz. Muz. 3, 1974, s. 79 - 89.
- 1974: *Z badań nad uprawą roli w okresie późnolateńskim i wpływów rzymskich na Pomorzu*, Stud. Arch. Pom. s. 113 - 128.
- Strzyżewski Cz., Żurawski Z. 1973, *Wstępne sprawozdanie z badań wyko-*

- paliskowych na stanowisku 3 w Dzierżęcinie, pow. Sławno w 1972 r.* Kosz. Zesz. Muz. 3, 1974, s. 90 - 101.
- Suchodolski S. 1974, *Karolińskie wpływy na mennictwo europejskie w X i XI w.*, Wiad. Num. 18/1, s. 17 - 23.
- 1974a, *Polsko-francuskie Sympozjum Archeologiczne w Paryżu*, Arch. Polski, 19/2, s. 541.
- 1974b, *Dziesiątowieczny skarb z Gębic odnaleziony*, Wiad. Num. 18/4, s. 211 - 218.
- Suchodolski S., Dzieduszycki W. 1974, *Kruszwica pow. Inowrocław. Monety z badań wykopaliskowych z lat 1948 - 1973*, Wiad. Num. 18/2, s. 112 - 121.
- Sulimirski T. 1974, *Trakowie w północnych Karpatach i problem pochodzenia Wołochów*, Acta Arch. Carp. 14, s. 79 - 105.
- Szadkowska L., Woźniak D. 1974, *Badania archeologiczne na Opolszczyźnie w latach 1966 - 1970*, cz. I, Kw. Op. 20/1, s. 93 - 113.
- 1974a, *Badania archeologiczne na Opolszczyźnie w latach 1966 - 1970*, cz. II, Kw. Op. 20/2, s. 35 - 51.
- Szałapata A., Zielińska-Dura M. 1973, *Osada z późnego okresu rzymskiego w Lesku*, Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch. za lata 1968 - 1969, Rzeszów 1974, s. 95 - 104.
- Szafranski W. 1974, *Nowa rewelacja archeologiczna (jeszcze o płockim wczesnośrednio-wiecznym wroczyisku pogańskim)*, Not. Płock. 4/78, s. 44 - 49 i 5/79, s. 14 - 18.
- 1974a, *Włodzimierz Antoniewicz, 1893 - 1973*, Nauka Polska, nr 1, s. 228 - 232.
- Szydłowski J. 1974, *Sprawozdanie z badań na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Lubomi, pow. Wodzisław Śl. w latach 1969 - 1970*, Spr. Arch. 26, s. 205 - 221.
- 1974a, *Trzy cmentarzyska typu dobrodzieńskiego*, Roczn. Muz. Górnośl. Archeologia, 11, ss. 162, cz. I i cz. II 262 tabl.
- 1974b, rec: *Zoll-Adamikowa Helena, Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski, Cz. 1, Źródła — cz. 2, Analiza*. Wrocław 1966, 1971, zam. w: Spr. Arch. 26, s. 389 - 393.
- Szymańska A. 1974, *Nowe odkrycia na Pomorzu Gdańskim w latach 1969 - 1970*, Pom. Ant. 5 s. 475-503
- 1974a, *Uwagi wstępne do badań sondażowych przeprowadzonych na trzech grodziskach (I, II, IV) w Cieplem, pow. Tczew*, Pom. Ant. 5, s. 343 - 348.
- 1974b, *Wyniki badań sondażowych na grodzisku II w Cieplem pow. Tczew*, Pom. Ant. 5, s. 365 - 373.
- Tabaczyńska E. 1974, *Polsko- włoskie badania nad szlakami bursztynowymi*, Arch. Polski, 19/2, s. 537 - 540.
- Tabaczyński S., Pleszczyńska E. 1974, *O teoretycznych podstawach archeologii (Prezentacja i próba analizy poglądów D. L. Clarke'a)*, Arch. Polski, 19/1, s. 7 - 94.
- Talar A. 1973, *Penetracja archeologiczna północnej i wschodniej części województwa rzeszowskiego w roku 1968*, Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch. za lata 1968 - 1969, Rzeszów 1974, s. 135 - 148.
- Tetzlaff W. 1973, *Badania ratunkowe na osadzie produkcyjnej z okresu wpływów rzymskich w Łasewie pow. Pleszew*, Fontes Arch. Posn. 24, 1974, s. 242 - 243.
- Tomicki R. 1974, *Żmij, Żmigrody, wały żmijowe. Z problematyki religii przedchrześcijańskich Słowian*, Arch. Polski, 19/2, s. 483 - 508.
- Tyszkiewicz J. 1974, *Mazowsze północno-wschodnie we wczesnym średniowieczu. Historia pogranicza nad Górną Narwią do połowy XIII w.* Warszawa, ss. 233.
- Wachowski K. 1974, *Wagi i odważniki na Śląsku wczesnośredniowiecznym na tle porównawczym*, Prz. Arch. 22, s. 173 - 207.
- Wapińska A. 1974, *Badania sondażowe na grodzisku późnośredniowiecznym w Cieplem I, pow. Tczew*, Pom. Ant. 5, s. 349 - 361.
- Werner J. 1974, *Polska broń — łuk i kusza*, Wrocław — Warszawa — Gdańsk, ss. 77.
- Wędzki A. 1974, rec: *Dzieje Śremu, pod redakcją Stefana Chmielewskiego*, Warszawa — Poznań 1972, zam. w: Stud. i Mat. do Dziej. Wlkp. i Pom. 11, s. 256 - 261.

- Wielowiejski J. 1973, *Okresy późnolateński i rzymski w Polsce południowo-wschodniej*, Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch. za lata 1968 - 1969, Rzeszów, 1974, s. 33 - 45.
- Wiercińska A. 1974, *Analiza antropologiczna wczesnośredniowiecznych pochówków ciolopalnych z kurhanów 3, 10, 15, w Kornatce, pow. Myślenice*, Spr. Arch. 26, s. 197 - 201.
- Wilke G. 1974, *Wyniki prac wykopaliskowych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Wysockie w pow. wyrzyskim*, Acta Univ. N. C. Archeologia IV, s. 151 - 166.
- 1974a, *Wyniki prac wykopaliskowych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Obrowie, powiat Tucholski*, Pr. Kom. Hist. 10, s. 43 - 61.
- Wiśniewski E. 1974, *Dolina Bachorza — problem jej genezy i znaczenia w okresie wczesnośredniowiecznym*, Prz. Geogr. 44/2, s. 263 - 272.
- Wołągiewicz R. 1974, *Zagadnienie stylu wczesnorzymskiego w kulturze wielbarskiej*, Stud. Arch. Pom. s. 129 - 152.
- Woźniak Z. 1974, *Wschodnie pogranicze kultury lateńskiej*, Warszawa—Wrocław—Kraków—Gdańsk, ss. 227.
- 1974a, *Kształtowanie się stref zasiedlenia w Małopolsce zachodniej w fazach C-D okresu lateńskiego*, Sl. Ant. 21, s. 47 - 60.
- 1974b, *Międzynarodowe Sympozjum „Zanik cywilizacji lateńskiej a początki osadnictwa germańskiego nad środkowym Dunajem”*, Arch. Polski 19/2, s. 267 - 270.
- Woyda S. 1974, *O pracach nad zdjęciem archeologicznym terenu Mazowsza i Podlasia*, Wiad. Arch. 39/1, s. 44 - 46.
- Zakrzewska G. 1974, *Sprawozdanie z sympozjum archeozoologicznego w Białowieży poświęconego osiągnięciom i znaczeniu badań archeologicznych*, Spr. Arch. 26, s. 407 - 408.
- Zbierski A. 1974, *Slawische Seehäfen im Frühmittelalter*, Arch. Polona, 15, s. 107 - 121.
- Zeylandowa M. 1974, *Sprawozdanie z dotychczasowych prac badawczych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Łądzie, pow. Słupca*, Spr. Arch. 26, s. 279 - 299.
- 1974a, *Łąd — wczesnośredniowieczny gród nad Wartą*, Poznań ss. 44.
- Zielińska-Durda M. 1973, *Sprawozdanie z wstępnych badań wykopaliskowych na „Zamczysku” w Nowotańcu, pow. Sanok, w roku 1969*, Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch. za lata 1968 - 1969, Rzeszów, 1974, s. 127 - 128.
- 1973a, *Sprawozdanie z ratowniczych prac wykopaliskowych na terenie Sanoka w roku 1968*, Mat. i Spr. Rzesz. Ośr. Arch. za lata 1968 - 1969, Rzeszów, 1974, s. 126 - 127.
- Zielonka B. 1974, *Omentarzysko wczesnośredniowieczne w Brzozie, pow. Toruń*, Acta Univ. N. C. Archeologia IV, s. 235 - 244.
- 1974a, *Omentarzysko i osada*, ZOW, 40/3, s. 196 - 197.
- Zoll-Adamikowa H. 1974, *Wyniki wstępnych badań wczesnośredniowiecznego zespołu osadniczego w Guciowie, pow. Zamość*, Spr. Arch. 26, s. 115 - 169.
- Żak J. 1974, *O najstarszych grodach wczesnośredniowiecznej Polski w aspekcie typologii i chronologii w: Słowianie w dziejach Europy, Studia Historyczne ku uczczeniu 75 rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej Profesora Henryka Łowmiańskiego*, Poznań, s. 51 - 53.
- Żaki A. 1974, *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, ss. 654.
- 1974a, *Wędrówki Sącza, O rozwoju sądeckiego ośrodka osadniczego do schyłku XIII stulecia*, Wydawnictwo Literackie, Kraków, ss. 158.
- Żurowski K. 1974, *Zmiękczenie poroży i kości stosowane przez wytwórców w starożytności i we wczesnym średniowieczu*, Acta Univ. N. C. Archeologia IV, s. 3 - 23.